

Ο ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΥΠΕΡΘΕΤΙΚΟΣ ΒΑΘΜΟΣ
ΜΕΡΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ *

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ Β ΚΑΙ Γ

Προέλευση

Θὰ προχωρήσουμε τώρα στην εξέταση τῶν ἄλλων δυὸ τρόπων ἐκφράσεως τοῦ ὑπερθετικοῦ ὀρισμένων ἐπιθέτων, ποὺ ἀνήκουν στην ἴδια κατηγορία. Πρὶν παραθέσουμε τὴ συλλογὴ τῶν παραδειγμάτων, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὴν προέλευσή τους καὶ θὰ χρειασθῆ νὰ ἐπανεέλθουμε σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ παραδείγματα τῶν ἐκφράσεων Α, π.χ. (ἡ ἀγάπη εἶναι) *πικρὴ φαρμάκι*. Ἐὰν ἀπὸ τὴν ἐκφραση αὕτη παραλειφθῆ τὸ ἐπίθετο *πικρὴ*, πράγμα ποὺ, ὅπως θὰ δοῦμε, συχνὰ συμβαίνει, τότε ἡ παραπάνω φράση θὰ γίνῃ *ἡ ἀγάπη εἶναι φαρμάκι*. Ἐδῶ ἡ μεταφορὰ εἶναι φανερὴ. Μὲ τὴν παράλειψή της δηλαδὴ καὶ τοῦ ἐπιθέτου μεταβιβάζεται (μεταφέρεται) καὶ συγκεντρώνεται στὸ οὐσιαστικὸ ἢ ἔννοιά του, στὸν ἀνώτατο βαθμὸ¹. Ἐνῶ δηλ. πρῶτα τὸ οὐσιαστικὸ ἐδήλωνε ἀπλῶς τὴν ἀπόλυτη ὑπερθετικὴ ἔννοια τοῦ ἐπιθέτου *πολύ*, ὅπως στὸ παράδειγμα *πικρὸ φαρμάκι* = *πολύ πικρὸ* — ποὺ εἶδαμε —, τώρα, καὶ μόνο του τὸ οὐσιαστικὸ — π.χ. *φαρμάκι*, δηλώνει α) τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιθέτου: *πικρὸ*, καὶ β) τὸν ἀνώτατο βαθμὸ του: *πολύ*.

Ἡ μεταφορὰ αὕτη τῆς ἔννοιας τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ ἑνὸς ἐπιθέτου σὲ οὐσιαστικὸ ἐκφέρεται στὴ νέα Ἑλληνικὴ μὲ δυὸ συντακτικὸς τρόπους, ἀπ' ὅπου προέρχονται δυὸ εἶδη ἐκφράσεων: 1) Τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ὑπερθετικὴ ἐπιθετικὴ ἔννοια μπαίνει κατὰ παράταξή πλάι στὸ οὐσιαστικὸ ποὺ προσδιορίζει, ὡς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς, π.χ. *μέση δαχτυλίδι* (= *πολύ λεπτὴ μέση*), *καιρὸς διαμάντι* (= *πολύ ὠραῖος καιρὸς*). Τίς ἐκφράσεις αὗτὲς θὰ τίς ὀνομάσουμε Β, καὶ 2) Τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια, ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ παίρ-

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ Α' τεῦχος, σελ. 16 - 47.

1. Πβ. Ch. Bally, ἔ. ἄ. σ. 104: «dans la tournure: *un cou d'albatre* l'intermédiaire, c'est à dire l'idée de blancheur, est supprimé; la comparaison a passé à l'état de figure d'identification».

νε τῆ θέσῃ τοῦ κατηγορουμένου, ὁπότε τὸ οὐσιαστικὸ πού προσδιορίζει συνήθως, ἐπειδὴ ἐννοεῖται, παραλείπεται, π.χ. — *εἶναι ὠραῖος ὁ καιρός*; — *διαμάντι* (= ὠραιότατος). Στὴν περίπτωσιν αὐτῆ τὸ προσδιοζόμενον οὐσιαστικὸ πού ἔχει τῆ θέσῃ τοῦ ὑποκειμένου τῆς προτάσεως συνδέεται μὲ τὸ οὐσιαστικὸν κατηγορούμενον κανονικὰ μὲ ἓνα βοήθητικὸν ῥῆμα, ὅπως *εἶμαι, γίνομαι* κλπ. Τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς θὰ τις ὀνομάσουμε Γ.

Στὶς ἐκφράσεις Β καὶ Γ παρατηροῦμε γενικὰ ὅτι τὸ ἐννοούμενον ἐπίθετο δὲν εἶναι ὀρισμένο σὰ λέξι, ἀλλὰ μόνον σὰν ἔννοια, πού ἐκφράζει μιὰ ἢ περισσότερες ιδιότητες (πβ. Μέρος Α' σ. 36 κέ.), οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ ἀποδοθοῦν ἀνάλογα μὲ διάφορα συνώνυμα ἐπίθετα ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ. Στὸ παράδειγμα λ.χ. *ἀάπη λαμπροπύρωμα* (βλ. παρακάτω ἐκφράσεις Β) θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποδώσουμε τὸ οὐσιαστικὸν *λαμπροπύρωμα* μὲ τὸν ὑπερθετικὸν βαθμὸν τῶν ἐπιθέτων *φλογερός, δυνατός, θερμός, μεγάλος* κλπ. Ἐπίσης τὸ οὐσιαστικὸν *ἀρνί* (παρακάτω ἐκφράσεις Γ), πού ἀναφέρεται σὲ πρόσωπο, μπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ μὲ τὰ ἐπίθετα *πολὸν ἡρεμος, πολὸν ἡσυχος, πολὸν πρῶος, πολὸν γαλίμιος, πολὸν ἀτάραχος, πολὸν ἀγαθός* κλπ., ἀνάλογα μὲ τὴν περίστασιν.

Ἐκτὸς γραμματικῆς ἄποψιν ἔχουμε στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς ἀλλαγὴν γραμματικοῦ εἶδους ἢ, ὅπως εἰδικότερα λέγεται τὸ φαινόμενο, *κ α τ α χ ρ η σ τ ι κ ῆ π α ρ α γ ω γ ῆ*¹. Θὰ μπορούσαμε μόνον νὰ σημειώσουμε πὼς ἐδῶ δὲν ἔχουμε ἀπλὴν μετάβασιν ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸν στὸ ἐπίθετο, ἀλλὰ ἀμέσως μετάβασιν ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸν στὸν ὑπερθετικὸν βαθμὸν ἐνδὸς ἐπιθέτου.

I. ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ Β

οὐσιαστικὸν + οὐσιαστικὸν

Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς πού ἀνήκουν στὸ εἶδος αὐτὸ εἶναι οἱ ἐκφράσεις: *μέση δαχτυλίδι, παιδὶ μάλαμα, καρπούζι ζάχαρη* κλπ.² Ὅπως εἶδαμε, ὁ Α. Τζάρτζανος ὀνόμασε τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς *εἰ κ ο ν ι κ ῆ π α ρ ο μ ο ἰ ω σ η*³. Στὸ Λεξικὸν Δ. Δη-

1. [Μ. Τριανταφυλλίδης], Νεοελλ. Γραμμ., ἔ.δ. σ. 105. Ὁ Τζέτζης, (Χιλιάδ. I, Ἱστορ. 351, 755) τὸ ὀνόμασε *παράρρησιν*.

2. Ὅμοιες ἐκφράσεις ἔχει καὶ ἡ Βουλγαρικὴ, ὅπως π.χ. *ogŭn devoika* = φωτιά δεσποινίς (κατὰ λέξιν), πού στὸ Βουλγαροελληνικὸν Λεξικὸν (ἔκδ. Ἀκαδημ. Σόφιας, Σόφια 1960, σ. 729) μεταφράζεται μὲ τὴν νεοελλ. ἔκφρασιν *σιρίττο κορίτσι*, δηλ. πολὺ ζωηρὸ κορίτσι· πβ. ἐπίσης τὴ φρ. *biser zŭbi* (= δόντια μαργαριτάρια) στὸ ἴδιον σ. 56.

3. Α. Τζατζάνου, Νεοελλ. Σύντ. ἔ.δ. σ. 67.

μητρικού ή λέξη *δαχτυλίδι* στις εκφράσεις *στόμα δαχτυλίδι*, *μέση δαχτυλίδι* ονομάζεται ἐπιθετικὸς ἐπιθετισμός¹. Ὁ Κ. Παπαϊωάννου ὀνόμασε τίς ἴδιες ἐκφράσεις *συνεκδοχή*², ἐνῶ ὁ Ν. Ἀνδριώτης ἀναφερόμενος σ' αὐτὲς ἔγραψε ὅτι τὰ δεύτερα οὐσιαστικά ἔχουν τὴ θέση *κοσμητικοῦ ἐπιθέτου*³. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ τὰ χαρακτηρίσαμε κι' ἐμεῖς καὶ τὰ ὀνομάσαμε ἐπιθετικὸς προσδιορισμοὺς (ἀνωτ. σ. 254), θὰ ἤμασταν ὅμως πιὸ ἀκριβεῖς, ἂν τὰ ὀνομάζαμε ὑπερθετικὸς προσδιορισμοὺς, τόσο γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἐκφράζουν τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ ἐπιθέτων, ὅσο καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἔτσι θὰ γίνεται καλύτερα ἡ διάκριση ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς ἐπιθετικούς προσδιορισμοὺς. Πρέπει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε ὅτι οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς διαφέρουν ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς ἐπιθετικούς προσδιορισμοὺς καὶ στὸ ὅτι σ' αὐτὲς τὸ οὐσιαστικὸ πού ἔχει τὴ θέση τοῦ ἐπιθέτου συνήθως ἐπιτάσσεται.

Ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἐκφράσεις τοῦ προφορικοῦ κυρίως λόγου, δὲν σώθηκαν ἀρχαιότερες μαρτυρίες, ὥστε νὰ προσδιορίσουμε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα τὴν ἀρχὴ καὶ τὴ χρῆση τους, εἴτε στὴν κλασσικὴ, εἴτε στὴ μεταγενέστερη ἐποχὴ τῆς γλώσσας μας, ὅπου δὲν ἀποκλείεται καὶ νὰ ὑπῆρχαν.

Τὸ ἀρχαιότερο παράδειγμα, ὅσο ξέρουμε, εἶναι τὸ μεσαιωνικὸ δόντια *μαργαριτάρια* (= πολὺ ὠραῖα, πολὺ λευκὰ καὶ πολὺ γερὰ δόντια) στὸ στίχο

*στόμα Χαρίτων, Χάριτος δόντια μαργαριτάρια*⁴.

Ὁ Ι. Συκουτρῆς, ὁ ὁποῖος σχολίασε τὸν στίχο XIV, 37 τοῦ Θεόκριτου

θάλλε φίλον' τήρω τεὰ δάκρυα μᾶλα ῥέοντι,

συσχέτισε τὴν ἔκφραση *δάκρυα μᾶλα* μὲ τὴ νεοελληνικὴ *δάκρυ κορόμηλο* (= πολὺ χοντρὸ δάκρυ)⁵. Νομίζω ὅμως ὅτι οἱ δυὸ ἐκφράσεις δὲν εἶναι ὅμοιες. Ἡ ἀρχ. ἔκφραση, πού σὲ κανονικὴ συντακτικὴ σειρὰ εἶναι *τεὰ δάκρυα ῥέοντι μᾶλα*, σχετίζεται πιὸ πολὺ μὲ τίς ἐκφράσεις Γ (κατηγορούμενο).

Πειστικὴ νομίζω εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ J. Wackernagel ὅτι τὸ λατινικὸ ἐπίθετο *uber* (= εὐφορος, γόνιμος) εἶναι ἡ ἴδια λέξη μὲ τὸ λατινικὸ οὐσιαστικὸ *uber* (= μαστὸς) καὶ τὸ ἀρχ. ἑλληνικὸ *οὔθαο*, καὶ ὅτι ἡ λέξη

1. Λεξ. Δ. Δημητράκου, στὴ λ. *δαχτυλίδι*.

2. Κ. Παπαϊωάννου, *Νεοελληνικὴ καλολογία*, Ἀθῆναι 1952, σ. 97.

3. Ν. Ἀνδριώτης, Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμᾶ, ἔ. ἀ. σ. 260.

4. Βέλθ. Χρυσ. στ. 712 (ἔκδ. Ε. Κριαρᾶ).

5. Ι. Συκουτρῆς, Θεοκρίτεια, Ἀθηνᾶ 45 (1933) 209.

μεταβλήθηκε σὲ ἐπίθετο ἀπὸ ἐκφράσεις ὅπως *ager uber* Catull. 46,5 πού ἀρχικά σήμαινε *χωράφι μαστός* (= πολὺ εὐφορο, ὅπως ὁ μαστός, πβ. ἑλλην. *οἶθαο ἀρούρης* Ἰλιάδ. Α 141). ‘Ο Wackernagel, πού δὲν εἶχε ὑπόψη του τίς ὁμοιες νεοελληνικὲς ἐκφράσεις, μεταφράζει ...ein Grundstück, das ganz und gar Euter,... Fruchtbarkeit ist¹, πού σημαίνει, λέγει, ὅ,τι καὶ τὸ *ager fecundus*². (Πβ. κατωτέρω σ. 263).

Ἴδου τώρα ὁ κατάλογος τῶν νεοελληνικῶν παραδειγμάτων τὰ ὁποῖα κατόρθωσα νὰ συγκεντρώσω³.

1. Τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια εἶναι συγκεκριμένο (ἢ ἐκφράσεις B₁)

α) Τὸ οὐσιαστικὸ πού ἐκφράζει τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια ἐπιτάσσεται

ἄ'ἀπη λαμπροπόρωμα:	φλογερώτατη (ἀγάπη)	Κύπρος ⁴
ἄθρουπος γουινόπιτρα:	πολὺ μεγάλῃς ἀξίας (ἄνθρ.)	Λέσβ. (Π.)
ἄλεύρι ἄχνη:	πολὺ καλὸ (ἄλεύρι)	Κέρκ. (Λευκίμ.)
ἄλλογο ἀσουλάνι:	πολὺ δυνατὸ (ἄλλογο)	Πελπν. (Βούρβ.) ⁵
ἄντρας θηρίο:	πολὺ ψηλὸς (ἄντρας)	συνηθ. ⁶
βαπόρι θερίο:	πολὺ μεγάλο (βαπόρι)	συνηθ. ⁷
βόδι ἄγγελος:	πολὺ ὠραῖο (καὶ μεγάλο, βόδι)	Ἡπειρ. Καλάβρ. ⁸
βροχὴ σιτζίμι: ⁹	πολὺ δυνατὴ, πολὺ μεγάλῃ βροχὴ	Χίος, Μυτιλήνη
γιαούρτ' τειάφ': ¹⁰	πολὺ ξινὸ (καὶ στυφὸ, γιαούρτι)	Βελβεντὸ
γλώσσα ἀκόμι:	πολὺ «ὀξεῖα» (γλώσσα)	Ζάκυνθος ¹¹
γλώσσα φαλίδι:	πολὺ γρήγορη (γλώσσα)	συνηθ.

1. J. Wackernagel, Vorl. Synt., ἔ.ἀ. II, 57 κέ.· πβ. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσική, ἔ.ἀ. σ. 363.

2. Wackernagel, ἔ.ἀ. II, 58.

3. Τὰ παραδείγματα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν Πέτρα τῆς Λέσβου—Λέσβ. (Π.)—εἶχε τὴν εὐγενικὴ καλοσύνη νὰ μοῦ τὰ στείλῃ ἢ ἐξαιρετικὴ ἐρασιτέχνηδα λαογράφος τοῦ νησιοῦ κ. Φρόσω Ζούρο. Τῆς ἐκφράζω καὶ ἀπὸ δῶ τίς ἄπειρες εὐχαριστίες μου.

4. Α. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Ἀθήνα 1891, Β', σ. 212· λαμπροπόρωμα, τὸ ἢ πύρα τοῦ λαμπροῦ (λαμπρόν = ἡ φωτιά).

5. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀσλάνι, τό (= λιοντάρι, πβ. Μέρος Α', σ. 23, ὑποσημ. 2).

6. Ἐφημερίδα «Βῆμα» τῆς 12.6.1962, σ. 2.

7. Βλ. Α. Τζάρτζανος στίς Indogerm. Forschungen 55 (1937) 71.

8. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄγγελος, ὁ 2, γ.

9. σιτζίμι τό· τὸ σχοινί, τουρκ. *sicim*.

10. τειάφ', τό· τὸ θειάφι.

11. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀκόμι.

γ'ναίκα σβόλους:	πολύ χοντρή (γυναίκα)	"Ηπειρος ¹
γουρουνόπουλο κάστανο:	πολύ ώραϊο (ψητό γουρουν.)	συνηθ. ²
γροθιές φαρμάκι:	πολύ δυνατές (γροθιές)	συνηθ. ³
γρουσάφιν μάλαμαν:	πολύ καθαρό (χρυσάφι)	Κύπρος ⁴
δάκρυ κορόμηλο:	πολύ χοντρό (δάκρυ)	συνηθ. ⁵
δάκρυα μαργαριτάρια:	πολύ μεγάλα και καθαρά (δάκρυα)	Θράκη ⁶
δόντια μαργαριτάρια:	πολύ ώραϊα (δόντια)	συνηθ.
δόντια ρύζι:	πολύ ώραϊα (δόντια)	συνηθ.
δράκοντας θερίο:	πολύ μεγάλος (δράκοντας)	συνηθ. ⁷
δύσα πίσσα:	πολύ πυκνή (καταχνιά)	Τραπεζούντα ⁸
ήλιους ξιστιργιά: ⁹	πολύ λαμπρός (καιρός)	Βελβεντό κ.ά. ¹⁰
ήμέρα βοννό:	πολύ μεγάλη (μέρα)	συνηθ. ¹¹
θάλασσα γυαλί:	πολύ ήρεμη (θάλασσα)	συνηθ.
θάλασσα καθρέφτης:	πολύ ήρεμη (θάλασσα)	συνηθ.
θάλασσα λάδι:	πολύ ήρεμη (θάλασσα)	συνηθ. ¹²
θηριό θηρίον:	πολύ μεγάλο (θηρίο)	Ζαγορά (Πηλίου) ¹³
καιρός διαμάντι:	πολύ ώραϊος (καιρός)	Πελπν. ¹⁴
κάμπος ταγί:	πολύ επίπεδος (κάμπος)	Χαλκιδική

1. 'Ιστορ. Λεξ. στή λ. βόλος, ό Β, 1, πβ. *στρογγυλός σαν βόλος*, αυτόθι.

2. 'Εφημερίδα «'Ελληνικός Βορράς» τής 15.2.1964, σ. 1: «...μάς ρίχνουν στή μέση τής τάβλας ένα γουρουνόπουλο κάστανο. Νά τὸ βλέπης καὶ νά τρέχουν τὰ σώλια σου...».

3. 'Εφημερίδα «'Ελληνικός Βορράς» τής 16.3.1963, σ. 1.

4. Α. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Κυπριακά, Β', σ. 214.

5. Βλ. Ι. Σ υ κ ο υ τ ρ ῆ, Θεοκρίτεια, 'Αθηνά 45 (1933) 209.

6. Θρακική 'Επετηρίς, 'Αθήναι 1897, σ. 227.

7. Α. Τ ζ α ρ τ ζ ά ν ο υ, Νεοελλ. Σύντ., έ. ά. σ. 57, πβ. IF, έ. ά.

8. 'Αρχεῖον Πόντου 23 (1959) 87· (δύσα, ή = δύση;) Πβ. 'Αρχ. Πόντ. 26 (1964) 129 ἔπου : δεισα, ή.

9. ξιστιργιά, ή: ή ξαστεριά (ἀπὸ τὸ ξεστεριά παρετυμολογία ξε- καὶ στεριά). 'Αλλοῦ: ξεστεριά καὶ ξιαστεριά, βλ. ὑποσ. 10.

10. Βλ. π.χ. Χ. Ρ ε μ π έ λ η, Κονιτσιώτικα, 'Αθήναι 1953, σ. 41.

11. 'Ιστορ. Λεξ. στή λ. βοννό, τό.

12. Πβ. Θ έ μ ο υ Π ο τ α μ ι ά ν ο υ, 'Εδῶ βυθός*, ('Αθήναι), σ. 52.

13. Α. Τ ζ ά ρ τ ζ ά ν ο υ, Indogermanische Forschungen 55 (1937) 71. 'Ο Τζάρτζανος διορθώνει τὴν κακὴ ἐξήγηση (ἀπὸ Γερμανὸ ἐκδότῃ νεοελληνικῶν κειμένων) τῶν νεοελλ. φράσεων (Ζαγοράς τοῦ Πηλίου): *ένα θηριό θηρίον καὶ ένα θηρίον θηριό*. 'Ο Γερμανὸς ἐκδότῃς εἶχε σημειώσει: «*θηρίον θηρίον* (wie θεά θεῶν κ.ά.)», ἐνῶ ὁ Τζάρτζανος διορθώνει σωστά: «nicht = θηρίον θηρίων... sondern ένα ὑπερμέγεθες θηρίον, so sagt man auch, z. B. ἔχει ένα στίτι θερίο er hat ein sehr grosses Haus...».

14. Α. Κ α ρ κ α β ί τ σ α, Λόγια τής πλήρης, έκδ. Ι. Κολλάρου, σ. 76.

<i>καρδιά ἀμόνι:</i>	πολὺ γερή (καρδιά)	Μεγίστη ¹
<i>καρδιά Βαρδούσια:</i>	πολὺ γερή (καρδιά)	Αἰτωλ.
<i>καρδιά βοννί:</i>	πολὺ ὑπομονετικὴ (καρδιά)	Ρόδος ²
<i>καρδιά βοννό:</i>	πολὺ ὑπομονετικὴ (καρδιά)	συνηθ. ³
<i>καρδιά γαρούφαλον:</i>	πολὺ ἀνοιχτὴ (καρδιά)	Λέσβ. (Π.)
<i>καρδιά μάλαμα:</i>	πολὺ καλὴ (καρδιά)	Λέσβ. (Π.)
<i>καρδιά μάραρο:</i>	πολὺ σκληρὴ (καρδιά)	συνηθ. ⁴
<i>καρδιά περιβόλι:</i>	πολὺ ἀνοιχτὴ (καρδιά)	συνηθ.
<i>καρπούζι αἶμα:</i>	πολὺ κόκκινο (καρπούζι)	συνηθ. ⁵
<i>καρπούζι ζάχαρη:</i>	πολὺ γλυκὸ (καρπούζι)	συνηθ. ⁶
<i>κερὶ βεργί:</i>	πολὺ ἴσιο (κερὶ)	Ἄθῆναι ⁷
<i>κεφάλι σίδερο:</i>	πολὺ γερὸ (κεφάλι)	Μεγίστη ⁸
<i>κοιλιά τούμπαγο:</i>	πολὺ μεγάλῃ (κοιλιά)	συνηθ.
<i>κορίτσι ἀφρός:</i>	πολὺ ἄβρὸ (κορίτσι)	συνηθ. ⁹
<i>κορμοστάσι βίτσα:</i> ¹⁰	πολὺ ἴσιο (κορμοστάσι)	Κρήτη ¹¹
<i>κουκχιά βορδώνια:</i>	πολὺ σκληρὰ (κουκχιά, ποὺ δὲ βράζουν)	Σίφν. ¹²
<i>κούτελο φεγγάρι:</i>	πολὺ ὠραῖο (κούτελο)	Πελπν. κ.ά. ¹³
<i>κρασί θεός:</i>	πολὺ ὠραῖο (κρασί)	συνηθ. ¹⁴
<i>κρασί κάντιο:</i>	πολὺ γλυκὸ (κρασί)	συνηθ. ¹⁵
<i>κρασί λαγάρα:</i>	πολὺ «διαυγές» (κρασί)	συνηθ. ¹⁶

1. Ἱστορ. Λεξ., στὴ λ. ἀμόνι, τό.

2. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. βοννί, τό.

3. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. βοννό, τό.

4. Κ. Παπαϊωάννου, Νεοελλ. Καλολογία, ἔ.ά. σ. 97.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. αἶμα, τό: «πρὸς δῆλωσιν τοῦ λίαν ἐρυθροῦ χρώματος» ἐπεξηγεῖ τὸ Λεξικό. Πβ. Μέρος Α', σ. 25, ὑποσ. 7.

6. Ν. Ἀνδριώτη, Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμά, ἔ.ά. σ. 260.

7. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, Ἀθῆναι 1889, σ. 235.

8. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀμόνι, τό.

9. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀφρός, τό.

10. βίτσα, ἢ βλ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ.: «εὐθύς, λεπτὸς καὶ εὐλύγιστος κλώνος δένδρου ἢ θάμνου». Ἐκ τῆς λατινικῆς λ. *vitea*.

11. Π. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, ἔ.ά. σ. 69.

12. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. βορδώνι, τό 2, β. Ἐπειδὴ ἡ λ. ἔχει πολλὰ σημασίες, γι' αὐτὸ εἶναι ἀγνωστο ἀπὸ ποιά προῆλθε ἡ ἐπιθετικὴ σημασία.

13. Γ. Ταρσούλη, ἔ.ά. σ. 126.

14. Λεξ. Δημητράκου, στὴ λ. θεός, 16.

15. Ν. Ἀνδριώτη, Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμά, ἔ.ά. σ. 260· κάντιο, τό: «ὁ χυμὸς καλαμοσακχάρου ὑπὸ μορφὴν διαφανῶν κρυστάλλων», βλ. τίς λέξεις κάνδιον καὶ κανθιοσάκχαρον στὰ Λεξικά «Πρωίας» καὶ Δ. Δημητράκου.

16. Λεξ. Δημητράκου, στὴ λ. λαγάρα, ἢ: «ὕγρον ἀπηλλαγμένον πάσης ξένης οὐσίας, κατασταλαγμένο, διαυγές, καθαρὸν».

κρέας (ψωμί, τυρί) ἄγερο:	πολύ ἄνοστο (κρέας, κλπ.)	συνηθ. ¹
κρούο ² φαρμάκι:	πολύ δυνατό, δριμύ (κρούο)	συνηθ.
κρούος ³ Τάρταρος ⁴	» » »	Πόντος (Κερασ. ⁵)
κύματα βουνά:	πολύ μεγάλα (κύματα)	συνηθ.
λέξεις μακαρόνια:	πολύ μεγάλες (λέξεις)	συνηθ. ⁶
λιμάνιν βορκί:	πολύ ἥσυχο (λιμάνι)	Σύμη ⁷
μάγουλο βελοῦδο:	πολύ ἀπαλό (μάγουλο)	συνηθ. ⁸
μαλλι λαγάρα:	πολύ καλό (μαλλι)	συνηθ. ⁹
μαλλιὰ βροῦλα:	πολύ χοντρά (μαλλιὰ)	Λέσβ. (Π.)
μαλλιὰ μετάξι:	πολύ ὠραῖα (μαλλιὰ)	συνηθ. ¹⁰
μαλλιὰ πράσα:	πολύ ἴσια (μαλλιὰ)	συνηθ.
μαλλιὰ προῦνος:	πολύ μαῦρα (μαλλιὰ)	Λέσβ. (Π.)
μαλλιὰ χρυσάφι:	πολύ ὠρχία (μαλλιὰ)	συνηθ. ¹⁰
μέση δαχτυλίδι:	πολύ λεπτή (μέση)	συνηθ. ¹¹
μουστάκι καραμπογιά:	πολύ μαῦρο (μουστάκι)	Πελπν. ¹² κ.ά.
μπρισίμι βορδωνάρι:	πολύ χοντρά (μπρισίμι)	Σκύρ. ¹³
νερό κρούσταλλο:	πολύ κρούο (νερό)	συνηθ.

1. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄγερο, τό.

2. κρούο, τό· οὐσιαστικὸν = τὸ ψύχος.

3. κρούος, ὁ· τὸ ψύχος, Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου, Ἀθῆναι 1958, τόμ. Α', σ. 501.

4. Τάρταρος, ὁ· ὁ σκοτεινὸς Ἄδης, μόνο σ' αὐτὴ τὴ φράση, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιτατικὴν σημασίαν στὸ κρούος. Α. Παπαδοπούλου, ἔ.ά. τόμ. Β', σ. 363.

5. Α. Παπαδοπούλου, ἔ.ά.

6. Ἄσχετη ἢ φρ. μετὰ τις: ἰταλ. maccheronica poesia, γερμ. makkaronisches Gedicht, βλ. E. Gamillscheg, Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache, Heidelberg 1928, σ. 576· μακαρόνια τροπάρια ἀναφέρονται τὸν ἸΔ' αἰῶνα, βλ. ἀνακοίνωση Φ. Κοκκουλέ στήν Ἀθηνᾶ 28 (1916) 338.

7. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. βορκί, τό· βορκί (καὶ βορκι) ὑποκορ. τοῦ οὐσ. βοῦρκος = τόπος ὅπου λιμνάζουν νερά βορβορώδη. Ἡ φρ. λιμάνιν βορκι ἐρμηνεύεται στὸ Ἱστορ. Λεξ. μετὰ τὴ φρ. λιμὴν ἥσυχος.

8. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. βελοῦδο, τό.

9. Λεξ. Δημητράκου, στή λ. λαγάρα, ἡ, βλ. ἀνωτέρω σ. 259, ὑποσ. 16.

10. Βλ. [Μ. Τριανταφυλλίδη], Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς) ἔ.ά. σ. 184 κέ.

11. Α. Τζαρτζάνου, Νεοελλ. Σύντ., ἔ.ά. σ. 67, πβ. Ε. Σταματιάδου, ἔ.ά. σ. 475. Ἄξιοπρόσεχτη εἶναι ἐδῶ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν μερῶν τοῦ λόγου στίς δυὸ λέξεις. Ἡ λ. μέση ποῦ ἀρχικὰ ἦταν ἐπιθετὸ (μέσος), ἐδῶ ἔχει θέσιν οὐσιαστικοῦ, ἐνῶ ἡ λ. δαχτυλίδι, ἀπὸ οὐσιαστικὸ πῆρε ἐδῶ τὴ θέσιν τοῦ ἐπιθέτου λεπτός (= πολὺ λεπτὴ μέση).

12. Λεξ. Δημητράκου, στή λ. καραμπογιά, ἡ· Γ. Ταρσοῦλη, ἔ.ά. σ. 35.

13. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. βορδωνάρι, τό Α, 4· βορδωνάρι = δοκὸς παχιά, μπρισίμι, τό, βλ. Λεξ. Δημητράκου: «δημ. κ. μπρισίμι, μεταξίνη κλωστή πρὸς ραφήν».

<i>νύχτα σκοτάδι:</i>	πολὺ σκοτεινὴ (νύχτα)	Θήρα ¹
<i>νύχτα σουλότ’:</i> ²	» » »	Θάσος
<i>ξίδι ἀστροπή:</i> ³	πολὺ ξινὸ (ξίδι)	Λευκίμμη (Κέρκυρ.)
<i>ξίδι δραπέτι:</i>	» » (κρασί) βλ. σ. 268 κέ.	Θήρα ⁴
<i>ξίδι τραπέτσι:</i>	πολὺ ξινὰ (πορτοκάλια)	Παξοὶ ⁵
<i>ξιστιογιὰ γυαλί:</i>	πολὺ καθαρὴ (ξαστεριά)	Βελβ.
<i>ὄξι Σουλειμάνι:</i>	πολὺ ξινὸ (ξίδι)	Κάσος ⁶
<i>ὄργον βορδώνι:</i>	πολὺ στερεὸ (ἔργο)	Κάρπαθος ⁷
<i>παιδί μάλαμα:</i>	πολὺ καλὸς (νέος)	συνηθ.
<i>παπούτσι καθρέφτης:</i>	πολὺ καλὰ γυαλισμένο (παπ.)	συνηθ. ⁸
<i>πιδι δγιαμάντ’:</i>	πολὺ καλὸς (νέος)	Θράκη ⁹
<i>ρδάκος ἄγγελος:</i>	πολὺ μεγάλος καὶ ὠραῖος (δράκος)	Πόντ. ¹⁰
<i>ρετσίνα κεχριμπάρι:</i>	πολὺ καλὴ (ρετσίνα)	συνηθ. ¹¹
<i>ρίζα ἀδράχτ’:</i>	πολὺ ἴσια, κάθετη (ρίζα)	Στερ. Ἑλλ. Αἰτ. ¹²
<i>σάοννο ποτήρι:</i>	πολὺ ὁμορφο (σαγόνι)	Ρόδος ¹³
<i>σιτάρι ἀδροκούτῃν:</i>	πολὺ καλὸ (σιτάρι)	Κύπρος ¹⁴
<i>σιτάρ’ ἀθέρας:</i>	» » »	Ἡπειρος ¹⁵

1. Ν. Π ε τ α λ ᾱ, Ἰδιωτικόν, ἔ.ἀ. σ. 140.

2. σουλότ’ ἢ ἡ σουλότῃ, τὸ σκοτάδι, ἡ κακοκαιρία, σλαβ. *solota (solota)* = ὁ χειμῶνας, ἡ κακοκαιρία, ἡ ψιλὴ βροχὴ, βλ. *M i k l o s i c h, Etymol., W.*, ἔ.ἀ. σ. 308. Τὸ χιονόνερο (βροχόχιονο) στὸ Μεσόλογο Βοῦου λέγεται σουλότα. Στὸ Βελβεντὸ σουλ’τόχιονου.

3. Βλ. Μέρος Α’, σ. 28, ὑποσ. 1.

4. Ν. Π ε τ α λ ᾱ, ἔ.ἀ. σ. 53. Γιά τὴ λ. *δραπέτι*, βλ. Μέρος Α’, σ. 27.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀγουρίδι, τό*.

6. Μ. Μ ι χ α η λ ἰ δ ο υ - Ν ο υ ᾶ ρ ο υ, Γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ Κάσος, Ἰθῆνα 1935, σ. 43: «δυνατὸ ξίδι σὰν ἄγριος Τοῦρκος Σουλειμάνης», πβ. καὶ κατωτέρω: *ξίδι Τοῦρκος μοναχός*, σ. 269.

7. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βορδώνι, τό* 2.

8. Περιοδικὸ «Ρομάντσο» τῆς 27.9.1963.

9. Θρακικὰ 2 (1929) 235.

10. Α. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορικὸν Λεξ. τῆς Ποντικῆς, ἔ.ἀ., τόμ. Α, σ. 7.

11. Πβ. ἐφημερίδα «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» τῆς 31.5.1961, σ. 2, καὶ Ε. Σ τ α μ α τ ἰ ᾶ δ ο υ, ἔ.ἀ. σ. 739 «ὡς τὸ κεχριμπάρι (ὠχρὸ πρόσωπο)».

12. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀδράχτι, τό*: «ἡ καρὰ *ρίχν’* *ρίζα ἀδράχτ’* = ρίζα δένδρου κατευθυνομένη καθέτως εἰς τὴν γῆν».

13. Π. Γ ν ε υ τ ο ὕ, Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ρόδου, Ἰαλεξάνδρεια 1926, σ. 60.

14. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀδροκούκι*. Ἡ ἐξήγηση τοῦ Λεξικοῦ: «ἐπιθ. οὐδ.» δὲν μοῦ φαίνεται σωστή. Ἡ λέξις εἶναι νομίζω σύνθετη ἀπὸ τὸ ἐπίθ. *ἀδρός* καὶ τὸ οὐσ. *κουκί*, δηλ. οὐσιαστικὸ (= ἄδρὸ κουκί). Τὸ ὅτι ἐξηγεῖται μὲ ἐπίθετο εἶναι ἀπόδειξη ὅτι ὑπάγεται στὴν κατηγορίαν τῶν ἐκφράσεων πού ἐξετάζουμε, πβ. κατωτέρω *ξεροκούτῃν*, σ. 262 ὑποσ. 1.

15. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀθέρας, ὁ* Α, 4.

σιτάριξ ξεροκούτδιν:	πολύ καλό (σιτάρι)	Κύπρος ¹
σκοτάδι Ἰλδης:	πολύ μαῦρο (σκοτάδι)	συνηθ. ²
σκοτάδι πίσσα:	» » »	συνηθ. ³
σκοτία πίσσα:	» » »	Πόντος ⁴
σκότους πίσσα:	πολύ μαῦρο σκοτάδι	Γέρμα (Δυτ. Μακεδ.) ⁵
σκουτίδ' ἄσβους	» » »	Σκιάθο ⁶
σοφία καντάρια:	πολύ μεγάλη (σοφία)	συνηθ.
σπίτι ἀχούρι:	πολύ ἀκάθαρτο (σπίτι)	συνηθ. ⁷
σπίτι θερίο:	πολύ μεγάλο (σπίτι)	συνηθ. ⁸
σπίτ' μιτόχ':	πολύ φιλόξενο »	Λέσβ.(Π.)
σπίτι παλάτι:	πολυτελέστατο (σπίτι)	συνηθ. ⁹
σπίτ' σαράγ':	πολύ μεγάλο (σπίτι)	Λέσβ.(Π.)
σιάδ' ¹⁰ μιντάν': ¹¹	πολύ ἀνοιχτό και ισόπεδο (μέρος)	Ἡπειρ. ¹²
στῆθος μάρμαρο:	πολύ γερό (στῆθος)	συνηθ.
στόμα ἄσβους:	πολύ φλύαρο (στόμα)	Ἡπειρ. ¹³
στόμα δαχτυλίδι:	πολύ μικρό και στρογγυλό (στόμα)	συνηθ. ¹⁴
στόμα πηγάδι:	πολύ μεγάλο (στόμα)	συνηθ.
τυρί ἀσβέστι:	πολύ ἄπαχο, κακίστης ποιότητος (τυρί)	συνηθ. ¹⁵
τύχη βουνό:	πολύ μεγάλη (πολύ εὐνοϊκή, τύχη)	συνηθ. ¹⁶

1. Ξ. Φαρμακίδου, Κύπρια ἔπη, Λευκωσία 1926, σ. 50. Γιὰ τὴ λ. *ξεροκούτδιν*, βλ. ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴ λ. *ἀδροκούκι*, ἀνωτέρω σ. 261 ὑποσ. 14, (ἐδῶ *ξερός + κουκί*).

2. Ἀθηνᾶ 52 (1948) 77.

3. Βλ. στὸ Λεξ. τῆς «Πρωίας» στὴ λ. *πίσσα*, ἦ.

4. Α. Ι. Θαβώρη, Τὰ ἑκφραστικὰ μέσα προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου τοῦ ἡμερονοκτίου στὴν ἀρχαία, μεσαιωνικὴ και νέα Ἑλληνικὴ, Θεσσαλονικὴ 1959, σ. 94, ὑποσ. 4.

5. Χ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσ. ἰδίωμα Γέρμα, ἔ.ἀ. σ. 215.

6. Βλ. Γ. Ρήγα, Σκιάθου λαϊκὸς πολιτισμὸς 2, 52' *ἄσβους*, οὐ' πβ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀσβός*, δ.

7. Πβ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀχούρι*, τό.

8. Α. Τζάρτζανος, Indogermanische Forschungen 55 (1937) 71.

9. Α. Τζάρτζανου, Νεοελλ. Σύνταξις, ἔ.ἀ. σ. 57, πβ. Ε. Στρυματιάδου, Σαμιακά, ἔ.ἀ. σ. 487. Στὴν Κέρκυρα *σπίτι ἀπαλάτι* = σπίτι με ψηλὰ πατώματα, βλ. Γ. Σαλβάνο, Μελέτη κλπ., ἔ.ἀ. σ. 41.

10. *σιάδ'* τό τὸ ἰσιάδιον - ἰσιωμα, ὑποκορ. τοῦ οὐδ. τοῦ ἐπιθέτου ἴσιος + κα-τάλ. - ἀδί(ον).

11. *μιντάν'*, τό τουρκ. meydan = ἀνοιχτό μέρος.

12. Β. Φανίτσιου, Τὰ καλούδια μας, Ἀθήνα 1940, σ. 125.

13. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀσβός*, ὄ.

14. Πβ. Μ. Λιουδάκη, ἔ.ἀ. σ. 19.

15. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀσβέστι*, τό Πβ. «ψωμοῦ...ἀσβεστοτύρου» Κεδρηγός, Π, 126, 9 (ἔκδ. Βόννης).

16. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βουνό*, τό. Τὸ Λεξικὸ ἐξηγεῖ: «εὐμενεστάτην, εὐνοϊκω-

φαγὶ ἀομάλα:	πολὺ ἀρμυρὸ (φαγητὸ)	Κεφαλλην. ¹
φαῖ βασ' λέας:	πολὺ νόστιμο (φαγητὸ)	Στερ. Ἑλλ. Αἰτ. ²
φαῖ θεός:	» » »	συνηθ. ³
φωνή κουδούνη:	πολὺ ἠχηρὴ (φωνή)	Μάνη ⁴
φωνή ἀηδόνι:	πολὺ γλυκιὰ (φωνή)	συνηθ.
χέρια ξύλα:	πολὺ ἀδέξια (χέρια)	Λέσβ. (Π.)
χολές φαρμάκια:	πολὺ πικρὰς (χολές)	Κάρπαθος ⁵
χουρίστρα τ'φέκ':	πολὺ ἴσια (χωρίστρα)	Καταφύγ. (Πιερ.)
χωράφι ἀφαλός:	πολὺ γόνιμο (χωράφι)	Κάρυστ. (Λακων.) ⁶
χωράφι ἀφρός:	» » »	Κέρκυρα

β) Τὸ οὐσιαστικὸ πού ἐκφράζει τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιθέτου προτάσσεται (σπανιότερη περίπτωση)

ἄμπρα νερό:	πολὺ καθαρὸ (νερὸ)	Ἰων. (Κρ.), Χίος ⁷
ἄφτρια ὀμμάτια:	πολὺ λαμπερὰ (μάτια)	Πόντος ⁸
βεργὶ τσερί:	πολὺ ἴσιο (κερί)	Ἄνδρος ⁹
δαχτυλίδι μέση: ¹⁰	βλ. ἀνωτέρω σ. 260	
θερίο βαπόρι:	πολὺ μεγάλον βαπόρι	συνηθ. ¹¹
θηρίον θηριό:	πολὺ μεγάλον (θηρίον)	Ζαγορὰ (Πηλίου) ¹²
κωδόνιν λαλία:	πολὺ βροντερὴ (λαλία)	Πόντος ¹³

τάτην», πβ. καὶ Α. Α. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Φρασεολογικά, Λεξικογρ. Δελτίον 6 (1953) 55.

1. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀομάλα, ἠ (= ἄρη + ἄλας = νερὸ γεμάτον ἄλας).

2. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. βασιλεύς, δ. Τὸ Λεξικὸ ἐξηγεῖ: «ὠραιότατον».

3. Δ. Γ ε ω ρ γ α κ ᾱ, Νεοελληνικὰ γλωσσικὰ ἀνάλεκτα, Ἀθηνᾶ 46 (1935) 124, ὑποσημείωση προηγουμένης σελίδας.

4. Δ. Β α γ ι α κ ᾱ κ ο ς, Χρονικὰ Πόντου 22 (1958) 190.

5. Μ. Γ. Μ ι χ α η λ ῖ δ ο υ, Καρπαθιακὰ δημοτικὰ ἔσματα, Κωνσταντινούπολις 1913, σ. 48.

6. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀφαλός, 4.

7. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄμπρα, ἠ: ἰταλικὰ ambra = ἤλεκτρο. Ὁ τύπος λάμπρα ἀπὸ τὸ Γ ambra μὲ ἐνίσχυση τῆς ἑλλην. λέξεως λαμπρός. Πβ. τῆ φρ. ρετσίνα κεχειμπάρι, ἀνωτέρω σ. 261.

8. Ι. Β α λ α β ᾱ ν η, Ζῶντα μνημεῖα τῆς ἀνά τὸν Πόντον ἰδιωτικῆς, Ἀθῆναι 1892, Ἀρχεῖα Κοραΐ, Γ', σ. 190: «(ἄμρον) ἄφτρια ὀμμάτια ἔχει· ἄφτριν, τό = θρυαλίς, ἐλλύχνηον, ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ὁ πληθ. μόνον εὐχρηστος ἐν παρομοιώσει».

9. Ι. Β ο γ ι α τ ζ ῖ δ ο υ, Γλώσσα καὶ λαογρ. Ἄνδρου, ἔ.ἀ. Β', σ. 50, (πβ. ἀνωτ σ. 259).

10. Λαογραφία 4 (1912 - 13) 165.

11. Α. Τ ζ ᾱ ρ τ ζ α ν ο ς, Indogermanische Forschungen, ἔ.ἀ. σ. 71.

12. Ὁ ἴ δ ι ο ς, αὐτόθι, σ. 71.

13. Α. Α. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, Ἀθηνᾶ 37 (1925)

λάμπρα νερό:	βλ. άμπρα νερό, σ. 203 (Π. 00. 7)	
πίσσα σκοτάδι:	πολύ πυκνὸ (σκοτάδι)	συνηθ. ¹
ρουμπίνι κύμα:	πολύ καθαρὸ (κύμα)	συνηθ. ²
σκύλα πεθερά:	πολύ κακιὰ (πεθερά)	Ἡπειρ. ³ κ.ά.
σπίρτο κορίτσι:	πολύ ζωηρὸ (κορίτσι)	συνηθ. ⁴

γ) Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου π ο λ ὺ ς (= πλειστός, πλειστή, πλειστον) χρησιμοποιοῦμε στὴ νέα ἑλληνικὴ πολ- λές παρόμοιες ἐκφράσεις. Τὸ οὐσιαστικὸ δηλαδὴ ποὺ παίρνει τὴ θέση τοῦ ἐπιθέτου — προτασσόμενον ἢ ἐπιτασσόμενον — ἐκφράζει ἀπλῶς τὸν ὑπερθετικὸ πάρα πολὺς, πάρα πολλή, πάρα πολὺ μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ αὐτὸν τρόπο.

Ἴδου τὰ παραδείγματα ποὺ συγκέντρωσα:

1) Τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ ἐκφράζει τὴν ὑπερθετικὴ ἔννοια τοῦ ἐπιθέ- του π ο λ ὺ ς ἐπιτάσσεται καὶ εἶναι κατὰ κανόνα συγκεκριμένο:

αἷμα βροσύη:	πάρα πολὺ (αἷμα)	συνηθ. ⁵
αἷμα ποτάμι:	» » »	συνηθ. ⁶
αἷμα σιουρνάρα:	» » »	Ζαγόρ. ⁷
ἄνθρωποι ἀκριά:	πάρα πολλοὶ (ἄνθρωποι)	Βλάστη (Μακεδ.) ⁸

179: «φωνὴν ὀξεῖαν, ἠχηρὰν ὡς τοῦ κώδωνος», «..κωδῶνιν λαλίαν ἔχει προῆλθεν ἡ φράσις ἐκ τῆς ἔτι πληρεστέρας ἔχει λαλίαν ἄμον κωδωνί (=σάν τοῦ κωδωνιοῦ)».

1. Πβ. Μ. Λ ι ο υ δ ἄ κ η, ἔ.ά. σ. 192: «πίσσα σκοτάδι = πολὺ βαθὸ σκοτάδι», Γ. Π α γ κ ἄ λ ο υ, ἔ.ά. τόμ. Γ', σ. 16, Ἰθηνᾶ 52 (1948) 77, πβ. ἐπίσης τὴν ὁμηρι- κὴ φράση ἤτε πίσσα, βλ. Μέρος Α', σ. 32.

2. Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1955, σ. 106.

3. Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 10 (1961) 227.

4. Ἀπόδοση στὴν Ἑλληνικὴ τοῦ βουλγαρ. ogün devoika (= φωτιὰ δεσποινίς - κατὰ λέξη) πβ. ἄνωτέρω, σ. 255, ὑποσ. 2.

5. Ν. A n d r i o t i s, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ά. σ. 123.

6. Αὐτόθι, σ. 123.

7. G. M e y e r, Neugriechische Studien, ἔ.ά. ΠΙ, σ. 83. Ὁ Μ. μεταφρά- ζει: «strömendes Blut» σιουρνάρα, ἢ, ἴσως εἶναι ἡ λ. σωληνάρα, μεγεθυντικὸ τῆς λ. σωληνάριον, τὸ (= σωλήν, σωλήνας) ποὺ θὰ πρέπη νὰ προῆλθε ὡς ἐξῆς: σωληνάρα > σουληνάρα (βόρ. ιδιωμα.) > σ' λ'νάρα μὲ ἀποβολὴ τῶν ἀτόνων ου καὶ η(ι) > σιλ'νάρα (μὲ ἀνάπτυξη συνοδίτου φθόγγου ι) > καὶ τέλος σιουλ'νάρα μὲ τροπὴ τοῦ σι- σὲ σιου- συνηθισμένη σὲ πολλὰ βόρεια ιδιώματα, π.χ. γύφτος <(γ)γιούφτους (Κοζάνη) καὶ σιουρνάρα (μὲ τροπὴ τοῦ λ σὲ ρ, ἐπίσης συνηθισμένη στὴ νέα Ἑλληνικὴ). Τὸ σιουρ- ὕστερα ὑποστηρίχτηκε καὶ ἀπὸ τὸ ἠχομιμητικὸ σιουρ, σιουρ τοῦ νεροῦ. Πβ. καὶ Ε. Μ π ὄ γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1964, σ. 358, λ. ῥουρνάρα. Ἡ λ. σουληνάριν εἶναι μεσ., π.χ. Καλλ. Χρυσ. 1626:

ἄγωμε, βάλε, κηπουρέ, νερόν εἰς τὴν βισκίαν,
τὸ σουληνάριν γέμισε τὸ ἔλεγα νὰ τρέχη.

8. Ν. A n d r i o t i s, Die Ausdrucksmittel, ἔ.ά. σ. 125.

ἀνθρώποι <i>μυρμήγκια</i> :	πάρα πολλοὶ ἄνθρωποι	(Μακεδ.) ¹
ἀνθρώποι <i>πολιτεία</i> :	» » »	Θεσσαλία ²
γάλα <i>βρύση</i> :	πάρα πολὺ (γάλα)	συνηθ. ³
δάκρυα <i>ποτάμι</i> :	πάρα πολλὰ (δάκρυα)	συνηθ. ⁴
κόσμος <i>μερμήγκι</i> :	πάρα πολὺς (κόσμος)	συνηθ.
κόσμος <i>ψίκι</i> :	» » »	Πελπν. ⁵
κριθάρια <i>βουνάρια</i> :	πάρα πολὺ (κριθάρια)	Κύπρος ⁶
νερὸ <i>Καλαμάς</i> :	» » (νερὸ)	Ἡπειρος ⁷
παιδικὰ <i>βουνάρια</i> :	πάρα πολλὰ (παιδιὰ)	Κύπρος ⁸
πράγματα <i>βουνό</i> :	πάρα πολλὰ (πράγματα)	συνηθ. ⁹
πουλλὰ <i>ψίκι</i> :	πάρα πολλὰ (πουλλὰ)	Πελπν. ¹⁰
στὰρ <i>κβάρια</i> (= <i>κουβάρια</i>):	πάρα πολὺ (σιτάρι)	Λέσβ. (Π.)
σύκα <i>βρυνμάδα</i> :	πάρα πολλὰ (σύκα)	Χίος ¹¹
τραγοῦδια <i>θάλασσα</i> :	πάρα πολλὰ (τραγοῦδια)	συνηθ. ¹²
φροῦτα <i>βρυνμίδιν</i> :	πάρα πολλὰ (φροῦτα)	Κύπρος, Ρόδος ¹³

2) Τὸ οὐσιαστικὸ πού ἐκφράζει τὴν ὑπερθετικὴ ἔννοια τοῦ ἐπιθέ-

του π ο λ ὺ ς προτάσσεται:

<i>βουρβουλεῖον μικροί</i> :	πάρα πολλοὶ (μικροί)	Ρόδος ¹⁴
<i>βουρβουλεῖον πέρδικες</i> :	πάρα πολλὲς (πέρδικες)	Ρόδος ¹⁵

1. Αὐτόθι, σ. 125.

2. Αὐτόθι, σ. 124.

3. Αὐτόθι, σ. 123.

4. Αὐτόθι, σ. 123.

5. Αὐτόθι, σ. 125.

6. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βουνάρια*, τό (= τὸ βουνό).

7. Ε. Μ. Μ π ό γ κ α ς, Τὰ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἡπ., ἔ.ά. σ. 148· *Καλαμάς*, ὁ τὸ γνωστὸ ποτάμι τῆς Ἡπείρου.

8. Ἱστορ. Λεξ., στὴ λ. *βουνάρια*, τό.

9. Αὐτόθι, στὴ λ. *βουνό*, τό.

10. Ν. Α n d r i o t i s, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ά. σ. 125· *ψίκι*, τό· μεσν. *ψίκιν*, *οψίκιον*, λατιν. obsequium = πομπή, ἀκολούθια, βλ. Ν. Ἄ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἑτυμολ. Λεξ. ἔ.ά. 303.

11. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βρυνμάδα*, ἢ (ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ *βρύμα*, ἢ = ἡ περιουσία) = τὸ πλῆθος.

12. Ν. Α n d r i o t i s, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ά. σ. 123, ὑπόσημ. 1.

13. Αὐτόθι, σ. 124· *βρυνμίδιν*, τό· βλ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βρυνμίδιν*, τό = τὸ πλῆθος, πβ. *φροῦτα βρυνμός*, Ν. Α n d r i o t i s, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ά. σ. 124.

14. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βουρβουλεῖο*, τό· ἀπὸ τῆ λ. *βουρβούλα* = πηγὴ ἀναβρῦζουσα.

15. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βουρβουλεῖο*, τό.

βωμὸς λιθάρια:	πάρα πολλά (λιθάρια)	συνηθ. ¹
δησαυρός λάχανα:	πάρα πολλά (λάχανα)	Μεσσην. (ἄνδρ.) ²
θάλασσα νερό:	πάρα πολύ (νερό)	συνηθ. ³
κβάρια γυναίτσες:	πάρα πολλές (γυναίκες)	Λέσβ. (Π.)
κόσμος καρύδια:	πάρα πολλά (καρύδια)	συνηθ. ⁴
Ντούναβος νερό:	πάρα πολύ (νερό)	Κόνιτσα ⁵
πολιτεία νερό:	» » »	συνηθ. ⁶
πολιτεία φύλλα:	πάρα πολλά (φύλλα)	Πελπν. ⁷
ποτάμι νερό:	πάρα πολύ (νερό)	συνηθ. ⁸
σύγκλιση βάλανια:	πάρα πολλά (βάλανια)	Νάξος ⁹

Στις τελευταῖες αὐτὲς ἐκφράσεις, ὅπου τὸ οὐσιαστικὸ πού ἀντικαθιστᾶ τὸ ἐπίθετο πολὺς (στὴν ὑπερθετικὴ ἔννοια) προτάσσεται, ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς:

Ἐνῶ ἡ ἔννοια τῶν οὐσιαστικῶν πού δηλώνουν τὸ π ο λ ὺ προέρχεται ἀπὸ μεταφορά, ἡ συντακτικὴ ὥστόσο προέλευση τῶν ἐκφράσεων πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε ἄμεση ἀπὸ ἐκφράσεις με σάν. Πρέπει δηλαδὴ νὰ θεωρηθῆ ὅτι μερικὲς ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς συνέπεσαν με ἐκφράσεις, ὅπως (ἓνα) *καλαθάκι σταφύλια κλπ.*, πού προέρχονται, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ πλαιότερη σύνταξη ἓνα *καλαθάκι σταφυλῶν* (βλ. Μέρος Α', σ. 41). Γι' αὐτὸ καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε ἀναλογικᾶ: ἓνα *ποτάμι νερό*, μιὰ *θάλασσα νερό*, ἓνα *σορὸ λεφτά*, ἓνα *κόσμο κρασί*¹⁰ κλπ. Πβ. π.χ. τὴν ἀντιστοιχία ἓνα *κλονι βασιλικό* ἀλλὰ καὶ *κλονι βασιλικό*¹¹, μιὰ *φούντα βάλσαμον* ἀλλὰ καὶ *φούντα βάλσαμον*¹², *καμιά δεκαριά ἄνθρωποι* ἀλλὰ καὶ *δεκαριά ἄνθρωποι κλπ.*

1. N. Andriotis, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ἄ. σ. 123.

2. Αὐτόθι, σ. 124· *δησαυρός* = *θησαυρός*.

3. Αὐτόθι, σ. 123, πβ. καὶ Ἄρχεϊον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 7 (1960) 43.

4. N. Andriotis, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ἄ. σ. 123, ὑποσ. 1.

5. X. Πεμπέλης, *Κονιτσιώτικα*, ἔ.ἄ. σ. 213· *Ντούναβος* εἶναι ὁ *Δούναβις*.

6. N. Andriotis, Die Ausdrucksmittel κλπ., ἔ.ἄ. σ. 123, ὑποσ. 1.

7. Αὐτόθι, σ. 124.

8. Αὐτόθι, σ. 123.

9. Αὐτόθι, σ. 123, ὑποσ. 1· *σύγκλιση*, ἢ = *κατακλυσμός*, *πλημύρα*.

10. Αὐτόθι, σ. 124.

11. Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς, τευχ. 3, 1962, σ. 81.

12. Αὐτόθι, σ. 96.

2. Τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια εἶναι ἀφηρημένο (ἢ ἐκφράσεις B₂)

α) Τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια ἐπιτάσσεται:

κρῦο ¹ παγωνιά:	πολὺ δυνατὸ (κρῦο)	συνηθ.
κρῦο ψόφος:	» » »	συνηθ. ²
μπονάτσα κάιμα:	πολὺ ἤσυχη (μπονάτσα)	Κέρκυρα
πόρτα τσερδόνι:	πολὺ σάπια (πόρτα)	Πόντος (Οἰνότη) ³
σταφύλι θάμα:	πολὺ ὠραῖο (σταφύλι)	συνηθ.
ἕφασμα μεγαλειῶ:	πολὺ καλὸ (ἕφασμα)	συνηθ. ⁴
φαγὶ θάμα:	πολὺ καλὸ (φαγητὸ)	Λέσβ. (Π.)
φαγὶ γάνα:	πολὺ ἀρμυρὸ (φαγητὸ)	Θράκη ⁵
φροῦτα μεγαλειῶ:	πολὺ καλὰ (φροῦτα)	συνηθ. ⁶

β) Τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἐπιθετικὴ ἔννοια προτάσσεται:

ψόφος κρυγιάδα: ⁷	πολὺ δυνατὸ (κρῦο)	Βελβ.
------------------------------	--------------------	-------

Παρατηρήσεις στὶς ἐκφράσεις B₂

Ἡ προσέλευση τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν προσέλευση τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐκφράσεων A₃ (Μέρος Α' σ. 44) ποῦ εἶδαμε. Ἡ φράση π.χ. κρῦο παγωνιά προῆλθε ἀπὸ τὴ φράση: κάνει τόσο πολὺ κρῦο, ὥστε νὰ παγώσει κανεὶς, ὅπου τὸ ὥστε νὰ παγώσει ἀντικαταστάθηκε ἀναλογικὰ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ παγωνιά. Ἡ φράση ψόφος κρυγιάδα, ἀπὸ τὴ φράση κάνει τόσο δυνατὸ κρῦο, (κρυγιάδα), ὥστε νὰ φοβήση κανεὶς (ὅπως φοβοῦν ἀπὸ τὸ πολὺ δυνατὸ κρῦο τὰ ζῶα), ὅπου τὸ ὥστε νὰ φοβήση ἀντικαταστάθηκε ἀναλογικὰ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ ψόφος. Ἡ φράση φαγὶ γάνα, ἀπὸ τὴ φράση φαγὶ τόσο πολὺ ἀρμυρὸ,

1. κρῦο, τό· ὡς οὐσιαστικὸ: τὸ ψύχος, πβ. ἀνωτέρω, σ. 260, ὑποσ. 2.

2. Βλ. ἔφημερίδα «Δυτικὴ Μακεδονία» Κοζάνης τῆς 21.8.1961, σ. 3 ψόφος, ὁ ὁ ψόφος, τὸ ψόφημα (θάνατος ζώου, ἀπὸ τὸ ρ. ψοφῶ).

3. ἸΑθηνᾶ 57 (1953) 224· τσερδόνι, τὸ ἴσως *τερηδόνι τό, ὑποκορ. τῆς ἀρχ. λ. τερηδών (-όνος)· 1) τὸ σπράκι, τὸ σκουλήκι, 2) τὸ φάγωμα ἀπὸ σκουλήκι.

4. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στὴ λ. μεγαλειῶς, -α, -ον· μεγαλειῶν = ἡ μεγαλοπρέπεια.

5. Π. Παπαχριστοδούλου, Θρακικὲς ἠθολογίαι, ἔ.ἀ. III, σ. 102· γάνα, ἢ ἀπὸ τὸ ρῆμα γανιάζω (= φλέγομαι γιὰ νερό) ὑποχωρητικὰ, ὅπως γλίκα ἀπὸ τὸ γλοκαίνω, βλ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1, 76.

6. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στὴ λ. μεγαλειῶς.

7. κρυγιάδα, ἢ ἡ κρυάδα, τὸ κρῦο, τὸ ψύχος.

ποῦ μπορεῖ νὰ γανιάση κανεῖς (= νὰ φλέγεται γιὰ νερό), ὅπου τὸ ποῦ... γανιάση ἀντικαταστάθηκε ἀναλογικὰ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ γάνα. Ἔτσι τὰ πρότυπα τῶν ἐκφράσεων Β₁ (σκοτάδι πίσσα) μᾶς ἔδωσαν τὶς ἐκφράσεις Β₂.

3. Ἐκφράσεις μὲ οὐσιαστικὸ καὶ ἄγνωστη λέξη (ἢ ἐκφράσεις Β₃)

ταῖτα μυαλό: πολὺ συνετὸς (ἄνθρωπος) Ἡπειρ.¹
φωτιά κορμοκάν': πολὺ δυνατὴ (φωτιά) Ἡπειρ. (Κόνιτσα)²

Στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς οἱ λέξεις ταῖτα καὶ κορμοκάν' μοῦ εἶναι ἄγνωστες.

4. Παρατηρήσεις στὶς ἐκφράσεις Β

α) Τὸ ὅτι τὰ οὐσιαστικὰ ἔχουν τὴ θέση ἐπιθέτου στὶς ἐκφράσεις αὐτές, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις, ὅπως: ἕνας παιδίος ἀνθρώπος (= πολὺ νέος ἄνθρωπος) Κύπρος³, τὰ λόγια σου τὰ μέλια (= τὰ πολὺ γλυκά σου λόγια) Κύπρος⁴, μία θεριάγ κάμαρα (= μιὰ πολὺ μεγάλη κάμαρα) Χίος⁵, ὅπου τὰ ἐπιθετοποιημένα οὐσιαστικὰ γίνονται καὶ τυπικὰ ἐπίθετα, μὲ τὴν προσθήκη τῶν καταλήξεων τῶν ἐπιθέτων. «Ἄξιον σημειώσεως, γράφει ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις⁶, ὁ ἐπιθετικὸς τύπος ὄν προσέλαβεν ὁ προσδιορισμὸς θεριὸν γινόμενος θεριὰν κατὰ τὸ προσδιοριζόμενον κάμαρα' ἐλέγετο δηλονότι μιὰ κάμαρα μεγάλη σὰ θεριὸ ἢ μεγάλη θεριὸ — μιὰ κάμαρα θεριὸ — μιὰ θεριὸ κάμαρα καὶ ἐντεῦθεν μιὰ θεριὰ κάμαρα»⁷.

β) Στὶς φράσεις ξίδι δραπέτι καὶ ξίδι τραπέτσι παρατηροῦμε τὸ ἐξῆς. Οἱ φράσεις αὐτὲς ἐξ αἰτίας ἴσως τῆς μακροχρόνιας χρήσεώς τους

1. Πλάτων 13 (1961) 304. Ἡ λ. ταῖτα ἴσως νὰ εἶναι οὐσιαστικὸ σχηματισμένο ὑποχωρητικὰ ἀπὸ τὸ ρῆμα ταιτώνω (πβ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1,76)· ταῖτα λέγεται στὴν Κρήτη τὸ ἀγκάθι (Ε. Σπανάδωνίδη, Κρητικὰ τραγούδια, ἔ.δ. σ. 84), ἡ σημασία αὐτὴ ὅμως φαίνεται τελείως ἄσχετη μὲ τὴν σημασία «πολὺ συνετὸς» στὴν ἐκφραση τῆς Ἡπείρου.

2. Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθήναι 1953, σ. 309.

3. Βλ. R. M. Dawkins, The Chronicle of Makhairas, τόμ. 1, σ. 6, τόμ. 2, σ. 14, πβ. Κυπριακὰ Χρονικὰ 11 (1935) 10.

4. Α. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ, Β' σ. 277:

μάμα μου, ἐν ἄλησμονῶ τὰ λόγια σου τὰ μέλια

5. Κ. Ἀμάντου, Χιακὰ Χρονικὰ 1 (1911) 136.

6. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, Ἀθηνᾶ 29 (1917) 206.

7. Πβ. Ν. Ἀνδριώτη, Σημασιολογία, ἔ.δ. σ. 36: «...ἕνα λιθάρι θεριό, ἕνας θηριὸς βράχος, μιὰ θηριά πέτρα (σὲ πολλὰ μέρη)».

θεωρήθηκαν ὀλόκληρες σὰν ὁ ἀπόλυτος ὑπερθετικός τοῦ ἐπιθέτου ξι-
νός, ἐνῶ ἀρχικὰ προσδιόριζαν μόνο τὸ οὐσιαστικὸ ξίδι (= ξίδι πολὺ δυ-
νατό, πολὺ δραστικό). "Ἔστερα εἶπαν καὶ ἓνα κρασί, ξίδι δραπέτι =
πολὺ ξινὸ κρασί¹, πετρογάλια... (ἀγουρίδια) ποὺ εἶναι ξίδι τραπέ-
τσι Παξοί.² Πβ. τῆ φρ. χρυσάφι μάλαμα στὸ στίχο: κι' ἦτον χρυ-
σάφι μάλαμα ντῆς κόρης τὸ κανάκιν (Κύπρος³), ὅπου ὀλόκλη-
ρη ἢ φράση χρυσάφι μάλαμαν παίρνει τὴ θέση τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετι-
κοῦ κάποιου ἐπιθέτου, συνώνυμου τοῦ ωραίου, θερμοῦ κλπ., καὶ ἀναφέ-
ρεται στὸ οὐσιαστικὸ κανάκι⁴.

γ) Μερικὲς φορές τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸν ὑπερθε-
τικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου, μπορεῖ νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ἓνα ἐπίθετο⁵,
ὅπως π.χ.

κορίτζιν κρόον νερόν:	πολὺ νέο καὶ δροσερὸ (κορίτσι)	Πόντος ⁶
μπόι χυτή λαμπάδα:	πολὺ ἴσιο (μπόι)	Κρήτη ⁷
ξίδι Τοῦρκος μοναχός:	πολὺ ξινὸ (ξίδι)	Θήρα ⁸
στῆθος χαρτί βενέτικο:	πολὺ λευκὸ (στῆθος)	Σάμος ⁹

Στῆ φράση: βωμός ἄλυτα ροῦχα τὸ ἐπίθετο συνοδεύει τὸ οὐσια-
στικὸ ὑποκείμενο. Ἡ φράση τέλος κρέας βουτζίν ἄλειμμαν: πολὺ παχὺ
κρέας, «ὥστε οἶονεὶ νὰ βυθίζη τις τὸ χέρι εἰς πάχος»¹⁰, προέρχεται ἀπὸ
συμφυρμὸ ἴσως τῶν ἐκφράσεων: κρέας ἄλειμμαν + (ἓνα) βουτζίν ἄλειμ-
μαν.

δ) Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ χρῆση τοῦ οὐσ. ψακὴ μὲ τὴ μεταφορικὴ
σημασία πολὺ πικρὸς καὶ ὡς ἐπιθέτου ψακός, στῆ φρ. ψακός φαρκάκι
(ὁ καφέ), στὸ ἰδίωμα τῆς Ἱμβρου. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐπι-
θετοποιήσεως οὐσιαστικοῦ (βλ. Μέρος Α', σ. 29).

ε) Ἀκόμα πιὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι νομίζω τὸ μοναδικό, ὅσο ξέρω,
παράδειγμα: ἀλοῆς φαρκάκιος στῆ φράση ἀλοῆς φαρκάκιος εἶναι ὁ κα-

1. Ν. Πεταλά, Ἰδιωτικόν, ἔ.ἀ. σ. 53.

2. Ἱστορ. Λεξ. στῆ λ. ἀγουρίδι, τό.

3. Λαογραφία 8 (1921) 198, πβ. Α. Σακελλάρου, Κυπριακά, Β' 214.

4. χρυσάφι ἀμάλαγμα (μαλάσσω), δηλ. ἄριστο χρυσάφι, πβ. ἀνωτέρω, σ. 258.
Ἐδῶ ὀλόκληρη ἢ φράση ποὺ ἀναφέρεται στὸ οὐσ. κανάκι σημαίνει: ωραιότατο κα-
νάκι (= χάδι), πβ. μάλαμα δουλιμένου, Ἱστορ. Λεξ. στῆ λ. ἄδουλος.

5. Πβ. καὶ ἀνάλογες ἐκφράσεις στὰ βουλγαρικά, π.χ. *toμα jasno slūnze*
(= κορίτσι καθάριος ἥλιος), *οδί(те) jāsni zvésti* (= μάτια φωτερὰ ἄστρα).

6. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. τῆς Ποντικῆς, ἔ.ἀ. τόμ. Α', σ. 501.

7. Μ. Λιουδάκη, ἔ.ἀ. σ. 9, πβ. αὐτόθι: σὰν τῆ λαμπάδα τῆ χυτή.

8. Ν. Πεταλά, Ἰδιωτικόν, ἔ.ἀ. σ. 53.

9. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά, ἔ.ἀ. σ. 461, στὸ στίχο:

στῆθος χαρτί βενέτικο κι' ὄλο δροσιές γεμάτο.

10. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Λεξ. τῆς Ποντικῆς, ἔ.ἀ. τόμ. Α'. σ. 197.

γές (=εἶναι πολύ πικρός) Μεσσ. ¹. Τὸ οὖσ. ἀλοή, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω σ. 276, παίρνει κανονικὰ τὴ θέση τοῦ ἐπιθέτου πολὺ πικρός, ὅταν ἔχη θέση κατηγορουμένου. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ οὖσ. φαρμάκι. Εἶπαν δηλαδή ὁ καφές εἶναι ἀλοή=πολὺ πικρὸς καὶ ὁ καφές εἶναι φαρμάκι=πολὺ πικρὸς καὶ ὕστερα ὁ καφές εἶναι ἀλοῆς καὶ ὁ καφές εἶναι φαρμάκιος ², ὅπου τὰ οὖσ. μετατρέπηκαν καὶ τυπικὰ σὲ ἐπίθετα, τὸ πρῶτο κατὰ τὰ εἰς -ύς: γλυκύς, δοιμός, δξύς καὶ τὸ δεύτερο κατὰ τὰ εἰς -ος: ἄγιος, ὄσιος. Ἀπὸ τὶς δύο ὕστερα ἐκφράσεις, γιὰ περισσότερη ἔμφαση, προῆλθε τὸ ἀλοῆς φαρμάκιος κατὰ τὰ πρότυπα τῶν γνωστῶν ἐκφράσεων Β1.

ς) Στὸ στίχο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

οὐδὲ μεσοῦλα μὲ πονεῖ, οὐδὲ καμάρι τό ᾿χω
μόν' τό ᾿χει τὸ λιχνό μ' κορμί, βέργα καμαρωμένο ³

νομίζω πὼς ἡ ἔννοια: κορμί, βέργα καμαρωμένο, ποὺ φαίνεται κάπως ἀκατανόητη, μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθῇ μόνο ἔταν συνάψουμε τὶς λέξεις κορμί καὶ βέργα καὶ τὶς ἀναγάγουμε στὶς ἐκφράσεις Β. Ἔτσι, ἡ φρ. κορμί βέργα θὰ ἔχη τὴν ἔννοια κορμί, ἴσιο σὰν βέργα, πολὺ ἴσιο. Τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖο ἐδῶ ἀνήκει στὸ ἡμιστίχιο καὶ διακόπτει τὴν ἔννοια ὀλόκληρου τοῦ στίχου, θὰ ἔπρεπε νὰ μπῆ μετὰ τὴ λ. βέργα. Ἡ ἀρχικὴ λοιπὸν ἔννοια εἶναι: μόν' τό ᾿χει τὸ λιχνό μ' κορμί, κορμί βέργα, καμαρωμένο ἢ μόν' τό ᾿χει τὸ λιχνό μ' κορμί, κορμί λιχνό σὰ βέργα, κορμί καμαρωμένο.

ζ) Στὴ νεοελληνικῇ, κυρίως λόγια, ποίηση, ἐνῶ οἱ ἐκφράσεις τοῦ τύπου πικρὸ φαρμάκι, δηλ. τοῦ τύπου Α, δὲν συνηθίζονται, ἀντίθετα οἱ ἐκφράσεις Β χρησιμοποιοῦνται συχνά ⁴. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα:

θηρίων πατέρων: Παλαμᾶς ⁵

κορόνα ιδέα (ιδέα σπαθί): πολὺ λαμπρὴ, πολὺ κοφτερὴ ιδέα Παλαμᾶς ⁶
κρίνους δάχτυλα (ἐνν. ἔχουν): πολὺ λευκὰ καὶ λεπτὰ δάχτυλα Γρυπάρης ⁷

πικρὰ τὰ γηρατεῖα καὶ μαῦρα καὶ βαριά
γιατ' ἔχουν φίδια πόρους καὶ βάσανα θεριά Παλαμᾶς ⁸
ποδάρια (καὶ καρδιές) τσελίκι: πολὺ δυνατὰ πόδια Μαβίλης ⁹

1. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀλόη, ἢ' στὸ Λεξ. ἀλοῆς φ.

2. Ν. Ἀνδριώτη, Σημασιολογία, ἔ.ἀ. σ. 37.

3. Ε. Τζιτζιόου, Τραγούδια τῶν Σαρακατσανῶν, ἔ.ἀ. σ. 47.

4. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἡ γλώσσα τοῦ Παλαμᾶ, ἔ.ἀ. σ. 262.

5. Κ. Παλαμᾶ, Ἀσάλευτη Ζωή, Ἀθήνα 1952, σ. 80.

6. Κ. Παλαμᾶ, Βωμοί, Ἀθήνα 1915, σ. 20.

7. Ι. Γρυπάρης, Σαραβαῖοι καὶ Τερρακότες, Ἀθήνα, σ. 86, πβ. γερμ. lilienweiss καὶ lilienfiger (= Finger weiss und dünn wie Lilien), βλ. Heine, Gesamtwerke II, τόμ. 5, σ. 28.

8. Κ. Παλαμᾶ, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, Ἀπαντα, 1, 156.

9. Τὰ ἔργα τοῦ Α. Μαβίλη, Ἀλεξάνδρεια 1922, σ. 43.

σκῆπτρα πόδια, σπαθιά χέρια, στέμμα ρήγισσας μαλλιά: Παλαμᾶς¹
 σμαράγδι χωριό: πολὺ ὁμορφο χωριὸ Παλαμᾶς²
 χέρι κρούσταλλο: πολὺ κρῦο χέρι Γρουπάρης³
 χήτη ἀχτίδες: πολὺ λαμπρὴ χήτη Παλαμᾶς⁴

η) Φαινομενικὰ ὅμοιες, δηλ. παράταξη δύο οὐσιαστικῶν, ἀλλὰ μὲ ἄλλη καταγωγή, καὶ οἱ περισσότερες καὶ μὲ διαφορετικὴ σημασία, εἶναι καὶ οἱ παρακάτω ἐκφράσεις:

1) σίδηρο βρακί = σιδερένιο, ἀπὸ σίδηρο, π.χ.

ποῖος ἔχει σίδηρο βρακί κι' ἄλυση βρακοζώνη;⁵

2) παιδὶ θαῦμα = ποὺ εἶναι θαῦμα. Πβ. (ὁ) λαὸς ποιητῆς⁶, σύμβασις ὀγκόλιθος⁷ κλπ. Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς θεωροῦνται ὅτι εἶναι μᾶλλον ξενικὴ ἐπίδραση⁸, ἢ χρῆση τους ὅμως σὲ ἰδιώματα, π.χ. ἀγγάργια δ' λειὰ Βελβ. (= δουλειὰ ἀγγαρεία, δηλ. ποὺ εἶναι ἀγγαρεία), πέτρα διαμάντι (= πέτρα ποὺ εἶναι διαμάντι)⁹, μᾶς ἀναγκάζει νὰ τίς θεωρήσουμε λόγιους ἀναλογικὸς σχηματισμούς.

3) μέλι γάλα, φηλὶ κλειδὶ κλπ.¹⁰ Σ' αὐτὲς παραλείπεται ὁ σύνδεσμος καί. Εἰδικότερα γιὰ τὴ φρ. φηλὶ κλειδὶ, βλ. Ἐθηνᾶ 26 (1914) Λεξ. Ἄρχ. 92, 28 (1916) Λεξ. Ἄρχ. 149 καὶ 29 (1917) Λεξ. Ἄρχ. 101.

4) μέρα μεσημέρι¹¹. Τὸ δεῦτερο οὐσ. ἐπεξήγηση.

5) Ἄθινα Θεσσαλονίκη ἀντί: ἀπὸ Ἄ. μέγρι Θ. κλπ.

6) μαλλιά κουβάρια¹², μάλι βράση¹³. Αὐτὲς θεωροῦνται ὅτι προέρχονται ἀπὸ τίς φρ.: μαλλιῶν κουβάρια¹⁴ καὶ μαλιᾶς βράση¹⁵, πβ. τὴ φρ.

1. Κ. Παλαμᾶ, Γράμματα στὴ Ραχήλ, ἐπιμέλεια Γ. Π. Κουρνούτου, Ἐθηνᾶ 1960, σ. 304.

2. Ν. Ἀρδριώτη, ἔ.ἀ. σ. 260, ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα.

3. Γ. Γρουπάρης, ἔ.ἀ. σ. 71.

4. Κ. Παλαμᾶ, Ἄσάλευτη Ζωή, ἔ.ἀ. σ. 45.

5. Π. Γνευτοῦ, Δημοτικὰ τραγούδια Ρόδου, ἔ.ἀ. σ. 2. Πβ. Α. Βρόντη, Ροδιακά, ἔ.ἀ. σ. 78.

6. Λογογραφία 7 (1923) 80.

7. Ἐφημερίδα «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» τῆς 22.11.1962, σ. 1.

8. Γ. Κακριδῆς στὴ Νέα Ἐστία 40 (1946) 922.

9. Ὁμορφοκαμωμένη μου, πέτρα διαμάντι φίνα, βλ. Μ. Γ. Μιχαηλίδου, Κερραθιακά δημοτικὰ ἄσματα, Κων/πολη 1913, σ. 48.

10. Πβ. σκ'νὲ γαιτάν' (= συνεχῶς, Βελβ.), κλπ.

11. Πβ. Α. Ι. Θαβώρη, Τὰ ἐκφραστικὰ μέσα κλπ., ἔ.ἀ. σ. 128, ὑποσ. 2.

12. Ἐθηνᾶ 29 (1917) Λεξ. Ἄρχ. 104.

13. Αὐτόθι, σ. 105.

14. Ἐθηνᾶ 29 (1917) 206 καὶ Λεξ. Ἄρχ. 104.

15. Ἐθηνᾶ 28 (1916) Λεξ. Ἄρχ. 148. Ἡ φρ. παρουσιάζεται καὶ σὰν μιὰ λέξη ἢ μαλεβράση: «τὸ μᾶλλον κρίσιμον καὶ ἐπίπονον μέρος τοῦ ἔργου», βλ. Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, ἔ.ἀ. σ. 314.

(για) ὦρ' ἀνάγκ' ἀντί: ὦρα ἀνάγκης Βελβ. (πβ. καὶ Α' μέρος, σ. 41).

7) Οἱ ἐκφράσεις :

καρυτόσουφλον νερόν: πολὺ λίγο (νερό) Κύπρος¹

ξύλο καντάρι: πολὺ δυνατὸ (ξύλο) συνηθ.²

δὲν προέρχονται ἀπὸ παρομοιώσεις, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς φράσεις:

νερό τόσο λίγο, ἴσα μὲ ἓνα καρυτόσουφλο,

ξύλο τόσο πολὺ, ἴσα μὲ ἓνα καντάρι (δηλ. πολλές δαμάδες!)

ἀπ' ὅπου σχηματίσθηκαν ἀναλογικὰ μὲ τὶς Β.

8) Ἰδιαιτέρη ἐπίσης κατηγορία ἀποτελοῦν καὶ οἱ ἐκφράσεις:

σκοτιδίγια πίσσα: πολὺ σκοτεινὰ Βελβεντὸ

φουλακή σκοτίδα: » » Θράκη³

Στὴν πρώτη ἐκφραση τῆ λ. σκοτιδίγια (=τὰ σκοτιδίγια, πληθ. τῆς λ. σκοτιδ', τό, βόρ. ἰδ., στὴν κοινὴ σκοτιδί(ον)⁴, ὑποκ. τῆς λ. σκότος), τὴν αἰσθάνομαι σὰν ἐπίρρημα: σκοτεινὰ σὰν πίσσα. Ἡ λ. σκοτιδίγια χρησιμοποιεῖται σήμερα μόνο σ' αὐτὸν τὸν τύπο καὶ μόνο σ' αὐτὴν τὴ φράση, στὸ ἰδιώμα τοῦ Βελβεντοῦ. Γιὰ τὴ δεύτερη, δὲν ξέρω πῶς αἰσθάνονται τῆ λ. σκοτίδα οἱ κάτοικοι τῆς Θράκης. Σὰν οὐσιαστικὸ ἢ σκοτίδα=τὸ σκοτάδι, ἢ σὰν ἐπίρρημα σκοτίδα=σκοτεινὰ;

ι) Ἐνδιαφέρον τέλος ἔχουν οἱ ἐκφράσεις:

1) φούσκα ἰνάτ'⁵ (εἶμι): πολὺ θυμωμένος Βελβεντὸ

Ἡ ἐκφραση αὐτὴ πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τὴν πληρέστερη: γίνγκιν φούσκα 'π' τοῦ ἰνάτ' (=ἔγινε φούσκα ἀπὸ τὸ θυμό), δηλ. φούσκωσε⁶ ἀπὸ τὸ θυμό του, καὶ νὰ ἔγινε ἀναλογικὰ, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες.

2) πῦρ πυρούτι (ἔγινε): καίει ὑπερβολικὰ Μελένικο⁷

Ἡ λ. πυρούτι φαίνεται πῶς εἶναι συμφορμὸς τῶν λέξεων πῦρ καὶ μπαρούτι. Ἡ ἐκφραση αὐτὴ μᾶς θυμίζει τὴ φρ. χειρ-χειρότερα.

3) κούτουλος κουβάρι (ἔγιναν): πολὺ μπερδεύτηκαν Ἡπειρ.⁸

1. Ξ. Φ α ρ μ α κ ἰ δ ο υ, Κύπρια ἔπη, ἔ. ἀ. σ. 136, πβ. καὶ σ. 146: καρυτόσουφλον νερόν.

2. Στρατηγοῦ Μ α κ ρ υ γ ἰ ἄ ν ν η, Ἀπομνημονεύματα, Εἰσαγωγή Σχόλια Σ π. Ἀ σ δ ρ α χ ἄ, Ἀθῆναι 1957, σ. 107.

3. Θρακικά 2 (1929) 141.

4. Βλ. Ἐρωτόκριτος Α 260, 586, 661 κλπ. Πβ. ἔκδ. Σ. Ξ α ν θ ο υ δ ἰ δ ἦ, σ. 694, Μ. Λ ι ο υ δ ἄ κ η, Μαντινάδες, ἔ.ἀ. σ. 26.

5. ἰνάτ', τό' ὁ θυμός, τὸ γινάτι' τουρκ. inat, βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὠ τ η, Ἐτυμολ. Λεξ. ἔ.ἀ. σ. 44.

6. Πβ. Γ. Ν. Χ α τ ζ ἰ δ ἄ κ ι, Γενικὴ Γλωσσική, ἔ.ἀ. σ. 245: αἰδαίνειν ἐπὶ τοῦ ὀργίζεσθαι, ὅπως σήμερον λέγεται φουσκῶνω καὶ πρήσκομαι ἐπὶ τοῦ ὀργίζεσθαι.

7. Π. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ ο υ, Μελένικος, ἔ.ἀ. σ. 175.

8. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ἰ ν ο ῦ, Ἡπειρωτικὸν Γλωσσάριον, Ἀθῆναι 1909, σ. 52.

Ἡ φρ. αὐτὴ εἶναι συνώνυμη μὲ τὴ φρ. *μαλλιά κουβάρια*. Ἡ λ. *κούτουλος* εἶναι ἄγνωστης ἔτυμολογίας καὶ σημασίας, θὰ πρόκειται ὅμως μᾶλλον γιὰ κάποιο οὐσιαστικό.

4) *φῶς φανάρι*: πολὺ φανερό (πράγμα) συνηθ.
(βλ. Μέρος Α', σ. 30, ὑποσ. 8).

φῶς φωταχτέρ': πολὺ φωτεινό, πολὺ ὠραῖο (ἄλογο) Πόντ. (Σάντα)
(βλ. Μέρος Α', σ. 23, ὑποσημ. 13).

Στις δύο αὐτὲς ἐκφράσεις, ὅπου ἔχουμε παρήχηση τοῦ φ, τὸ οὐσ. *φῶς*, τὸ ὁποῖο μόνο του ὡς ἔκφραση Γ θὰ δήλωνε τὸν ὑπερθετικό βαθμὸ τῶν ἐπιθέτων *φανερός*, *φωτεινός* (= ὠραῖος), ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἓνα ἀκόμη οὐσιαστικό, ἀπὸ ἀναλογία μὲ τις ἐκφράσεις Β (*φανάρι*, *φωταχτέρ'*).

II. ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ Γ

οὐσιαστικό (ὡς κατηγορούμενο)

Ἐρχόμαστε τώρα στὴ δεύτερη περίπτωση, ὅπου τὸ οὐσιαστικό μόνο του, ὡς κατηγορούμενο, δηλώνει τὸν ὑπερθετικό βαθμὸ ἑνὸς ἐπιθέτου. Ἔτσι τὸ προσδιοριζόμενο οὐσιαστικό, ὅταν δὲν παραλείπεται σὰν ὑποκείμενο ποὺ ἐννοεῖται εὐκόλα, συνδέεται μὲ τὸ οὐσιαστικό-ἐπίθετο κανονικὰ μὲ τὰ βοήθητικά ρήματα *εἶμαι*, *γίνομαι*, *φαίνομαι*¹, *δείχνωμαι* κλπ.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ πὼς πολλὰ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικά ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ὡς παρομοίωση ἢ μεταφορά, γιὰ τὴ δήλωση τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ ἐπιθέτων στις ἐκφράσεις Α καὶ Β, συνηθίζονται παράλληλα καὶ ὡς ἐκφράσεις Γ (ὡς κατηγορούμενα), π.χ. *μαῦρο πίσσα* (ἐκφραση Α), *σκοτάδι πίσσα* (ἐκφραση Β), (*τὸ χρωμα ἐκεῖνο εἶναι*) *πίσσα* (ἐκφράσεις Γ) κλπ. Μπορεῖ μάλιστα τὸ ἴδιο οὐσιαστικό στὴ μιὰ ἐκφραση νὰ ἀποδώσει τὸν ὑπερθετικό βαθμὸ διαφορετικοῦ ἐπιθέτου ἀπ' ὅ,τι στὴν ἄλλη, ὅπως π.χ. *σίδερο βαρὺ* (εἶναι αὐτὸ τὸ πράγμα)=πολὺ βαρὺ (ἐκφραση Α), ἀλλά (*αὐτὸς εἶναι*) *σίδερο*=πολὺ γερός (ἐκφραση Γ) κλπ.

Ἄλλὰ καὶ στις ἴδιες τις ἐκφράσεις Γ παρατηροῦμε ὅτι ἐννοεῖται καμιά φορά στὴν ἴδια ἐκφραση ὁ ὑπερθετικός βαθμὸς διαφορετικῶν ἐπιθέτων, ἀνάλογα μὲ τὸ ὑποκείμενο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ οὐσιαστικό. Ἡ λέξη π.χ. *δηλητήριω* σημαίνει *κ ά κ ι σ τ ο ς* ὅταν ἀναφέρεται σὲ ἄνθρωπο καὶ *π ι κ ρ ό τ α τ ο ς* ὅταν ἀναφέρεται σὲ εἶδος φαγητοῦ ἢ ποτοῦ κλπ.

1. Πβ. [Μ. Τριανταφυλλίδη], Νεοελλ. Γραμμ., ἔ.ἀ. σ. 185: «*φάνηκε λιοντάρι, ἔγινε τσίρος...*»

Ἦς συνηθισμένη ἔκφραση τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ ἐπιθέτων συναντοῦμε τις ἐκφράσεις Γ στὰ δημοτικά μας τραγούδια.

Συνήθως συναντοῦμε στίχους μὲ δυὸ προτάσεις, ἀπὸ μιὰ σὲ κάθε ἡμιστίχιο, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας, στὶς ὁποῖες τὸ κατηγορούμενο, ἐνῶ στὴν πρώτη ἐκφράζεται κανονικὰ μὲ ἐπίθετο (θετικοῦ βαθμοῦ), στὴ δευτέρα ἐκφράζεται μὲ οὐσιαστικὸ πὺ ἀποδίδει τὸν ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ βαθμὸ ἑνὸς ἐπιθέτου.

Πρόκειται κι' ἐδῶ γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς σ τ α θ ε ρ ῆ ς α ὕ ξ ῆ σ ε ω ς καὶ μάλιστα μέσα σ' ἓνα στίχο, τὸ ὁποῖο πιστοποιήσαν ἤδη οἱ ἐρευνητὲς σὲ ἄλλες μορφές καὶ σχήματα τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν¹.

Ἴδου μερικὰ παραδείγματα:

μωρὸ τὸ κρασί σου εἶναι γ λ ν κ ὀ, τὰ λόγια σου φ α ρ μ ἄ κ ι α²

*καλότυχά εἶναι τὰ βουνά, ποτέ τους δὲ γερναίε,
τὸ καλοκαίρι π ρ ἄ σ ι ν α καὶ τὸ χειμῶνα χ ι ὀ ν ι³*

*ποῦ πᾶς μωρὸ ἁμαρτωλέ, μωρὸ κριματισμένε,
ἀπὸ τὸ λάδι σου θ ο λ ὀ καὶ τὸ κερὶ σου π ἰ σ σ α⁴*

*κι' ἀπ' ὄλων καλὰ τραγωδεῖ καὶ παίζει τ' ἀηδόνι,
μ ε γ ἄ λ ο ν ἔ ν ἠ χ ἄ ρ ἄ του καὶ μ ἔ λ ι ν ἠ λαλία⁵*

*Βουλγάρα, δῶσε μου κρασί, Βουλγάρα, κέρασέ με,
Βουλγάρα, εἶν' τὸ κρασί π ι κ ρ ὀ καὶ τὸ ρακὶ φ α ρ μ ἄ κ ι⁶*

Τῆ σ τ α θ ε ρ ῆ αὐτῆ α ὕ ξ ῆ σ η τοῦ ἐπιθέτου στὸν ἴδιο στίχο τῆ συναντοῦμε ἐπίσης καὶ στὴ λόγια ποίηση, π.χ. Κ. Παλαμᾶς⁷

ὁ χωρισμὸς εἶναι κ α κ ὀ ς καὶ τὸ ἔχε γειὰ φ α ρ μ ἄ κ ι

Ὅπως βλέπουμε, ἡ ἀπόδοση τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετικοῦ μὲ οὐσιαστικὸ στὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι φανερή.

Γενικὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετικοῦ μὲ τὴ μεταφορικὴ χρῆση ἑνὸς οὐσιαστικοῦ στὴ θέση τοῦ κατηγορουμένου, ἦταν σὲ χρῆση

1. Ι. Θ. Κ α κ ρ ι δ ῆ, 'Ὀμηρικὲς Ἐρευνες, Ἀθήνα 1944, σ. 156 κέ. Κ. Ρ ω μ α ἰ ο υ, 'Ὁ ἀνόμος τῶν τριῶν» στὸ δημοτικὸ τραγούδι, Ἀθήνα 1963, σ. 7.

2. Ν. Γ. Π ο λ ἰ τ ο υ, 'Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ², Ἀθῆναι 1925, σ. 169.

3. Ἄ γ. Θ ἔ ρ ο υ, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθῆναι 1909, σ. 89.

4. Μ. Μ ι χ α η λ ἰ δ ο υ - Ν ο υ ἄ ρ ο υ, Καρπαθιακὰ δημ. ἔσμ., ἔ.ἀ. σ. 33.

5. D. O e k o n o m i d e s, Lautlehre des Pontischen, Leipzig 1908, σ. 132.

6. Γ. Τ α ρ σ ο ὕ λ η, Μωρ. Τραγ., ἔ.ἀ. σ. 93.

7. Κ. Π α λ α μ ᾶ, Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά², Ἀθῆναι (1912), σ. 112.

ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχῆ. Ἔνα ἀπὸ τὰ ἀρχαία παραδείγματα εἶναι λόγος χάριν ἢ μνεία τοῦ Ἀθήναιου, ὅτι στὴν ἐποχῆ τοῦ Ἀναξανδρίδη σταλαγμὸν ὀνόμαζαν τὸν πολὺ μικρὸ ἄνθρωπο:

ὕμεις γὰρ ἀλλήλους αἰεὶ χλευάζετ', οἶδ' ἀκριβῶς·
 ἂν μὲν γὰρ ἢ τις εὐπρεπής, ἱερὸν γάμον καλεῖτε·
 εἴαν δὲ μικρὸν παντρελῶς ἀνθρώπιον, σταλαγμόν.¹

Στὸν κατάλογο τῶν νεοελληνικῶν παραδειγμάτων ποὺ ἀκολουθεῖ, γιὰ οἰκονομία χώρου θὰ ἀναφέρουμε μιὰ ἐπιλογή μόνον, ἀπὸ τὰ πολυλά ποὺ εἶναι σὲ χρῆση στὴ νέα Ἑλληνικὴ καὶ ἰδιαίτερα ὅσα εἶναι περισσότερο γνωστὰ στὴ νεοελληνικὴ Κοινὴ, καθὼς καὶ ὅσα εἶναι σὲ μεγαλύτερη, κάπως χρῆσι καὶ περισσότερο χαρακτηριστικὰ στὰ ἰδιώματα.

1. Συγκεκριμένα οὐσιαστικά

ἀβδῶμι:	πολὺ ἀρμυρὸ (φαγητό)	Πελπν. ²
ἄγγελος:	πολὺ ὠραῖος (ἄνθρωπος)	συνηθ. ³
ἀγίασμα:	πολὺ ἀδύνατο (παιδί)	Λίτωλ. (Στερελλ.) ⁴
ἀέλαμος:	πολὺ ἀδύνατος (ἄνθρωπος)	Ἄστυπάλ. Νάξ. ⁵
ἀηδόνι:	πολὺ καλλίφωνος	συνηθ. ⁶
ἀθέρας:	1) πολὺ ἐκλεκτό (πράγμα)	συνηθ. ⁷
	2) ὁ πιὸ καλός (ἄνθρωπος)	Σαράντα Ἐκκλ. ⁸
	3) ὁ πιὸ ἐπιτήδειος (ἄνθρωπος)	Κύμη ⁹
αἶμα:	πολὺ κόκκινο (πράγμα)	συνηθ. ¹⁰

1. Ἀναξανδρίδης στὸν Ἀθήναιο 242e, πβ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσική, ἔ.ἀ. σ. 237.

2. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀβδῶμι, τό: «τὸ μεσν. οὐσ. ἀβδῶμιον = ἐντόσθια ἰχθύος ταριχευμένα, ἐκ τοῦ λατιν. abdomen», πβ. Δουκάγγ. στὴ λ. ἀβδόμων, πβ. καὶ Α. Παπαδόπουλο, στὴν Ἀθηνᾶ 37 (1925) 179.

3. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἄγγελος, ὁ.

4. Στὸ ἴδιο, στὴ λ. ἀγίασμα, τό 8.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀέλαμος, ὁ (= ἀρχ. οὐσ. ἔλυμος, εἶδος φυτοῦ· ἡ μεταφορὰ ἐκ τῆς λεπτότητος τῆς καλάμης τοῦ ἐλύμου).

6. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀηδόνι, τό: «ἐπὶ ἀνθρώπου ἡδυφώνου, καλλιφώνου ὡς ἡ ἀηδών», πβ. καὶ τὴ βουλγαρικὴ ἔκφραση: glasovit kato slavei (= καλλιφώνος σάν ἀηδόνι).

7. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀθέρας, ὁ Α, 4: «νὰ μοῦ βάλης καλὸ λάδι. — ἀθέρα σοῦ ἴδωσα, δηλ. πολὺ καλὸ, ἄριστο. ἀρχ. οὐσ. ἀθήρ».

8. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀθέρας, ὁ β, 1: «χάθ' κε ἰ ἀθέρας τῆ μαχαλᾶ».

9. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀθέρας, ὁ Α, 2.

10. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. αἶμα, τό, πβ. Μέρος Α' σ. 25, ὑποσ. 7.

ἀλεπού:	πολύ πονηρός (ἄνθρωπος)	συνηθ. ¹
ἀλιμίδιν:	πολύ ἄρμυρό (φαγητό)	Πόντος ²
ἀλισάχνη:	» » »	Κρήτη ³
ἄλμπουρου:	πολύ ψηλός (ἄνθρωπος)	Λέσβ. (Π.)
ἀλοή:	πολύ πικρό (πράγμα)	Χίος ⁴ , Τρίκερι
ἀλυκή:	πολύ ἄρμυρό (φαγητό)	συνηθ. ⁵
ἄλφάδ ⁶	πολύ ἴσιο (πράγμα)	Βελβεντό
ἄμμος:	πάρα πολλοί (ἄνθρωποι)	συνηθ. ⁷
ἄμπανός:	πολύ μαῦρος	Βουρβουρ. ⁸
ἀνάμα:	πολύ καλό (κρασί)	συνηθ. ⁹
ἀνεμόμυλος:	πολύ ἄστατος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
ἄνεμος:	πολύ γρήγορο (στῆ δουλειά, χέρι)	Κόνιτσα ¹⁰
ἀνθός:	πολύ καλό (πράγμα)	συνηθ. ¹¹
ἄρμ ¹² :	πολύ ἄρμυρό (φαγητό)	Εὔβ. (Στρόπον.) ¹²
ἄρμόλυσσα:	» » »	Λῆνος ¹³
ἄρμόρα:	» » »	συνηθ. ¹⁴
ἄρνι:	πολύ ἥσυχος (ἄνθρωπος)	συνηθ. ¹⁵

1. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀλεπού, ἡ. Ἡ ἔκφραση ἤδη μετακιν., πβ. Κ.Δ. Λουκά 13, 32, «...πορευθέντες εἶπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτη...».

2. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀλιμίδιν, τό: «ἐποίηεν ἀλιμίδ' τὸ φαεῖν».

3. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀλισάχνη, ἡ, πβ. Μέρος Α', σ. 21, ὕποσ. 6: «ἀλισάχνη εἶναι τὸ φαεῖ (ὑπερμέτρως ἄλμυρόν)».

4. Κ. ἸΑΜΑΝΤΟΥ, Συμβολὴ εἰς τὸ Χιακὸν Γλωσσάριον, Χιακὰ Χρονικὰ 6 (1926) 5: «ἀλοή εἶναι τὸ στόμα μου»· ἀλοή, ἡ: εἶδος φυτοῦ, ἀλοή, ἡ: τὸ πικρὸ ὑγρὸ τῆς ἀλόης: φρ. «φαρμάκι κι ἀλοή» — κατάρρα, βλ. Λεξ. Δημητράκου: «αὐτὸ δὲν πίνεται, εἶναι ἀλοή», Λεξ. «Πρωίας» στή λ. ἀλοή, ἡ, Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀλόη, ἡ.

5. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀλυκή, ἡ: «τὸ φαεῖ εἶναι ἀλυκή = πολὺ ἄλμυρόν».

6. ἄλφάδ' τό: τὸ ἄλφάδι = ἐργαλεῖο κτιστῶν σὲ σχῆμα Α, βλ. Ν. ἸΑΝΝΙΝΟΥ, Ἑτυμολ. Λεξ., ἔ.ἀ. σ. 10.

7. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄμμος, ὄ.

8. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄμπανός, ὄ: (φρ. «ἔγιν' ἄμπανός = ἔγινε λίαν μέλας ὡς τὸ ξύλον τῆς ἐβένου»): ἄμπανός, ὄ = ἰταλ. ebano < λατ. ebenus < ἀρχ. ἑλλην. ἔβενος, (ἀντὶ ἄμπανος), ἡ ἀπὸ τὸ τουρκ. abanoz.

9. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀνάμα, τό.

10. Χ. ΡΕΜΠΕΛΗ, Κονιτσιώτικα, ἔ.ἀ. σ. 160.

11. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἀνθος, τό 4: φρ. «τὸ κρασί αὐτὸ εἶναι ἀνθός», πβ. τίς λέξεις ἡ ἀνθη, τὸ ἀνθί.

12. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄρμη, ἡ: φρ. «τὸ 'καμα ἄρμ' τοῦ φαγεῖ = πολὺ ἄλμυρόν».

13. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄρμόλυσσα, ἡ (= ἄρμη και λύσσα) — ἄρμη με πολὺ ἄλατι.

14. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄρμόρα, ἡ.

15. Πβ. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. ἄρνι, τό: φρ. «ἔγινε ἄρνι» — κατέστη πρᾶος, πβ. ἰο-νίου μαλακότερος, Γερμαν. Iammfromm.

<i>ἀσιλάνι</i> :	πολὺ δυνατὸ (ζῶο)	Κρήτη ¹
<i>ἀσκόντριχα</i> : ²	πολὺ φαρμακόγλωσσος	Λέσβ. (Π.)
<i>ἀστακός</i> :	πολὺ ἐξοπλισμένος (ἄνθρωπος, ζῶο)	συνηθ. ³
<i>ἀστ'βίη</i> :	πολὺ σγουρά (μαλλιὰ)	Λέσβ. (Π.)
<i>ἄτσαχας</i> :	πολὺ σκληρά (φασόλια)	Νάξ. (Σκάδ. Φιλ.) ⁴
<i>ἄτσιδα</i> :	πολὺ ἔξυπνος (ἄνθρωπος)	συνηθ. ⁵
<i>ἄφάλι</i> :	πολὺ εὐφορο (λιβάδι, χωράφι)	Κύθν. Εὐβ. Σίφν. ⁶
<i>ἀφαλός</i> :	πολὺ γόνιμο (χωράφι)	Αἰτωλ. ⁷
<i>ἀφρός</i> :	πολὺ ἐλαφρὸ (πράγμα)	συνηθ. ⁸
<i>ἄχνη</i> :	1) πολὺ λεπτὸ (ἀλεύρι)	συνηθ. ⁹
	2) πολὺ ἀπαλὸ (ψωμί)	Φιλιππούπ. ¹⁰
	3) πολὺ ἀραιὸ (πράγμα)	Εὐβ. (Στρόπον) ¹¹
<i>ἄχνός</i> :	πολὺ λεπτὸ (ἀλεύρι)	συνηθ. ¹²
<i>ἄχτινα</i> :	πολὺ λευκὸ (πράγμα)	συνηθ. ¹³
<i>βαμπάκι</i> :	πολὺ μαλακὸ (πράγμα)	συνηθ.
<i>βέργα</i> :	πολὺ λεπτὴ (γυναίκα)	Πελπν. ¹⁴
<i>βήσσαλο</i> :	1) πολὺ σκληρὸ (ψωμί)	Ἡπειρος ¹⁵
	2) πολὺ ψυχρὸ (πράγμα)	Κάρπαθος ¹⁶
<i>βούκινο</i> :	πολὺ γνωστὸ (πράγμα)	Ζάκ. κ.ά. ¹⁷

1. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀσιλάνι*, τό, πβ. Μέρους Α' σ. 23, ὑποσ. 2.

2. *ἀσκόντριχα*, ἡ εἶδος φαρμακεροῦ φιδιοῦ στὴ Λέσβο.

3. Συχνότερη ἢ χρῆση: *σὺν ἀστακός*.

4. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄτσαχας*, ὁ: «πυρίτης λίθος, φρ. τὰ φασόλια εἶναι ἀ-
τσάχου».

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄτσιδα*, ἡ 3: = ἀρχ. ἴκτις καὶ ἰκτίς (= νυφίτσα), ἀπὸ
τὴν αἰτιατικὴ τὴν *ἰκτίδα*, βλ. Ν. Ἄνδριώτη, Ἑτυμολ. Λεξ. ἔ.ά. σ. 28.

6. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄφάλι*, τό 9: «αὐτὸ τὸ χωράφι εἶναι ἀφάλι = κάλλιστον».

7. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀφαλός*, ὁ 4: «κάλλιστον μέρος γῆς».

8. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀφρός*, ὁ.

9. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄχνη*, ἡ 4.

10. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄχνη*, ἡ 10.

11. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄχνη*, ἡ 11.

12. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄχνός*, ὁ.

13. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄχτινα*, ἡ, πβ. αὐτόθι: «σὺν τὴν ἀχτινα τοῦ ἡλίου (ἐπ
πράγματος λευκοτάτου)».

14. Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ, ἔ.ά. σ. 404: «γυνὴ
εὐμεγέθης καὶ κομψή», πβ. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά, ἔ.ά. σ. 499 καὶ
Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βέργα*, ἡ.

15. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βότσαλο*, τό 4, β': «ἀκή τὸ ψωμί κ' ἐγίν' βήσσαλο (σκλη-
ρὸν ὡς λίθος)», πβ. τὴ φρ. *σκληρὸ πέτρα*, Μέρους Α' σ. 29.

16. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βότσαλο*, τό 8, πβ. Λεξ. Δημητράκου στὴ λ. *βή-
σαλο*, τό = λιθῶρι, πέτρα, βλ. καὶ Μέρους Α' σ. 26.

17. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βούκινο*, τό.

γαϊδούρι:	πολύ άγενής (άνθρωπος)	συνηθ. ¹
γάλα:	πολύ άσπρο και καθαρό (σπίτι) Γέρμα (Δ. Μακ.) ²	
γανίδι:	πολύ μαῦρος (άνθρωπος)	Πόντος (Σινώπι) ³
γλώνα:	πολύ ένοχλητικός (άθρωπος)	Λέσβ. (Π.)
γλωσσίτσα:	πολύ φλύαρη και κακολόγος (γυναίκα)	συνηθ. ⁴
γουρούνι:	πολύ άκάθαρτος (άνθρωπος)	συνηθ. ⁵
γυαλί:	πολύ καθαρός (ούρανός)	Κόνιτσα ⁶
δηλητήριο:	1) πολύ πικρό (ποτό)	συνηθ. ⁷
	2) πολύ δριμύ (κρύο)	συνηθ.
	3) πολύ κακός (άνθρωπος)	συνηθ.
δραπέτης:	πολύ ξινό («έδωδιμον ή καρπός»)	΄Ανδρος ⁸
διαμάντι:	πολύ καλός, τίμιος (άνθρωπος)	συνηθ.
έβενος:	βλ. σ. 276, ύποσ. 8	
έγλεμίδιν: ⁹	ίσχυότατος (άνθρωπος)	Χίος (Καρδάμυλα)
ζαφουρά:	πολύ κίτρινο (πράγμα)	Λέσβ. (Π.)
ζιζάνιο:	πολύ ζωηρό (παιδί)	συνηθ. ¹⁰
ήλιος:	1) πολύ λευκό (ψωμί)	΄Αδριανούπ. ¹¹
	2) πολύ καθαρό (νερό)	Λέσβ. (Π.)
θάνατος: (διάφ. σημ.)	π.χ. πολύ δυνατός (πόνος), πολύ άκριβός (έμπορος) κλπ.	συνηθ.
θεά:	πολύ ώραία (γυναίκα)	συνηθ. ΄Αδριαν. ¹²

1. Πβ. Plautus, Pseudulus 1364, homines magis asinos numquam vidi.

2. Χ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ, Τό γλωσσικό ιδίωμα Γέρμα, έ.ά. σ. 40: «τό φκισαι τοή σπίτι τς γάλα = τό φκισασε τό σπίτι της άσπρο σάν τό γάλα, δηλ. πολύ καθαρό, (άπό τή συνήθεια νά άσπρίζουν τούς τοίχους με άσβέστι)».

3. ΄Ιστορ. Λεξ. στή λ. γανίδι, τό: «θα έσήμαινεν κατ' άρχάς τήν μαύρην σκιωρίαν τής όξειδώσεως».

4. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ στή λ. γλωσσίτσα, ή.

5. Πβ. έπίσης γουρούνι = παχύς (!), βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ά κ ι, ΄Εννεκή ΄Γλωσσική, έ.ά. σ. 249, άντι παχύτατος. Σ' άλλες περιστάσεις = παλιάνθρωπος.

6. Χ. Ρ ε μ π έ λ η, Κονιτσιώτικα, έ.ά. σ. 294.

7. Πβ. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, στή λ. δηλητήριο, τό: «πᾶν τό έχον πικράν γεῦσιν».

8. Δ. Π α σ χ ά λ η, ΄Ανδρ. Γλωσσ., έ.ά. σ. 50, πβ. Μέρος Α', σ. 27, ύποσ. 10.

9. έγλεμίδιν, τό: «λωρίς δέρματος», Σ. Γ. Β ί ο υ, Χιακά Γλωσσικά, Χίος 1920, σ. 78 και 102.

10. Πβ. Ν. ΄Α ν δ ρ ι ώ τ η, Ποντιακή ΄Εστία 12 (1964) 6310.

11. Θρακικά 2 (1929) 242: «του ψωμι έγινε ήλιους», πβ. τσ' άμιπολιάρκης μου τ' άστρο, είναι σάν τόν ήλιο ξάσπρο, Κρητικά 1 (1933) 275.

12. Θρακικά 2 (1929) 475.

θεός:	πολὺ ὠραῖο (πράγμα)	συνηθ. ¹
θηρίο:	πολὺ ὑγιής (ζωντανός, ἄνθρωπος)	συνηθ.
θρομύλα:	πολὺ ψηλὴ (γυναίκα)	Κύθνος ²
καμύλα:	πολὺ ἐκδικητικὸς (ἄνθρωπος)	Λέσβ. (Π.) κ.ά.
κάσια: ³	πολὺ μαλακὸ (ψωμί)	Βελβεντό
κερί:	πολὺ κίτρινο (πρόσωπο)	Θράκη ⁴
κόκαλο:	πολὺ ξερὸ (χέρι, πόδι, κλπ.)	συνηθ.
κούκλα:	πολὺ ὁμορφο (πράγμα)	συνηθ.
κουνάβ ⁵ :	πολὺ πονηρὸς (καὶ ἄρπαγος)	Κόνιτσα ⁵
κοῦσπους:	πολὺ ἄπαχο (φαγητὸ, ψωμί, τυρί, πιλάφι)	Ἰμβρ., Ἀδριαν. ⁶
κούτσουρο:	τελείως ἀγράμματος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
λαδικό:	πολὺ πονηρὴ καὶ κουτσομπόλα (γριά)	συνηθ. ⁷
λάμια:	πολὺ λαίμαργος (ἄνθρωπος)	συνηθ. ⁸
λαμπάδα:	πολὺ ἴσιο (πράγμα)	συνηθ.
λέρα:	πολὺ βρωμερὸς (ἠθικὰ)	Λέσβ.(Π.) κ.ά.
λιοντάρι:	πολὺ ἀνδρεῖος (ἄντρας)	συνηθ. ⁹
λουκούμι:	πολὺ καλὸ (πράγμα)	συνηθ.
λουλούδι:	πολὺ ὁμορφο (πράγμα)	συνηθ. ¹⁰
μάλαμα:	πολὺ καλὸς ἄνθρωπος	συνηθ.
μαμούδ ⁷ :	πολὺ ἐργατικὸς (ἄνθρωπος)	Λέσβ. (Π.)
μιλίσσ ⁸ :	πάρα πολλοὶ (ἄνθρωποι)	Τρίκερι (Βόλου)
μουλάρι πβ. παλιομούλαρο:	πολὺ καθυστερημένος (ἄνθρωπος)	Λέσβ. (Π.)

1. Δ. Γ ε ω ρ γ α κ ᾱ, Νεοελληνικὰ γλωσσικὰ ἀνάλεκτα, Ἀθηνᾶ 46 (1935) 124, ὑποσ. τῆς προηγούμενης σελίδας: φρ. «αὐτὸ τὸ κορίτσι εἶναι θεός, θεός ἦταν τὸ νερό πὸν ἤπιαμε».

2. Λ. Β ἄ λ λ η ν δ α, Πάρεργα φιλολογικὰ πονημάτια, Ἐρμούπολις 1887, Α', σ. 69. Θρομύλα, ἢ ἡ ἄτρακτος τοῦ μύλου.

3. κάσια, ἢ εἶναι ἡ σλαβικὴ λέξη kašia = ὁ γυλός, βλ. τῆ λ. στὸ Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, Σόφια 1960, ἐκδ. τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βουλγαρίας.

4. Θρακικὰ 2 (1929) 226: «κιτρινοφύλλιασε, κερί κόπηκε».

5. Χ. Ρ ε μ π ε λ η, Κονιτσιώτικα, ἔ.ά. σ. 206.

6. Θρακικὰ 3 (1932) 337: «ἔγινε κοῦσπους», κοῦσπους, ὁ = ὅ,τι μένει ἀπὸ τὸ σουσάμι ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ τὸ λάδι, βλ. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ στὴ λ. κοῦσπος, ὁ.

7. Πβ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Ε, Παράρτημα, Ἀθῆναι 1952, σ. 54.

8. Βλ. D. Georgakas, Greek and other terms for «tapeworm» and «ravenous hunger», στὸ Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη 1960, σ. 506 κ.έ.

9. Πβ. Νέα Ἑστία 61 (1957) 396.

10. Βλ. πρόχειρα Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στὴ λ. λουλούδι.

<i>μπούζουρος</i> :	πολύ κόκκινος (στὸ πρόσωπο)	Θράκη ¹
<i>μπομπότα</i> : ²	πολύ χλωμός (ἄνθρωπος)	Λέσβ. (Π.)
<i>μπούφος</i> :	πολύ βλάκας	συνηθ.
<i>μυρομήγκι</i> :	1) πολύ μικρός (ἄνθρωπος) 2) πάρα πολλοὶ (ἄνθρωποι)	συνηθ. ³ Ἕπειρος κ.ά. ⁴
<i>νέκταρ</i> :	πολύ καλὸ (κρασί)	συνηθ. ⁵
<i>νεράιδα</i> :	πολύ ὠραία (γυναίκα)	Πελοπ. κ.ά. ⁶
<i>οὐρμάν</i> : ⁷	πολύ πυκνὸ (πράγμα)	Βελβεντὸ κ.ά.
<i>παλιομούλαρο</i> :	πολύ «πείσμων» (ἄνθρωπος)	Ἄνδρος ⁸
<i>πέταυρου</i> : ⁹	πολύ ἐλαφρὸ (πράγμα)	Λέσβος (Π.)
<i>ριπάν</i> : ⁷	πολύ γερός (ἄνθρωπος)	Σουφλί
<i>σαλαμούρα</i> :	πολύ ἄρμυρὸ (φαγητὸ)	συνηθ. ¹⁰
<i>σαῖνι</i> : ¹¹	πολύ ἔξυπνος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
<i>Σιβηρία</i> :	πολύ κρύος (τόπος)	Βελβεντὸ κ.ά.
<i>σίδερο</i> :	1) πολύ δυνατὸ (κεφάλι κλπ.) βλ. ἀνωτέρω, σ. 273 2) πολύ κρύο (νερὸ)	συνηθ.
<i>σκυλί</i> :	1) πολύ ἐργατικὸς (ἄνθρωπος) 2) πολύ κακὸς (ἄνθρωπος)	συνηθ. συνηθ. ἰδιωμ. ¹²
<i>σπίθα</i> :	πολύ ἔξυπνος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
<i>σπίρτο</i> :	πολύ ἔξυπνος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
<i>στέκα</i> : ¹³	πολύ ἀδύνατη (λεπτή, ψηλή, γυναίκα)	συνηθ.

1. Θρακικά 3 (1932) 353· *μπούζουρος*, *δ* = ἡ παπαρούνα.

2. *μπομπότα*, *ή* = ψωμί ἀπὸ καλαμπόκι.

3. Πβ. Προδρομ. 3, 13-15 (ἔκδ. Hesselring - Pernot),

ἐμὲ γὰρ σκόπει μύρμηκα ... λέοντας δὲ τοὺς ρήτορας,

Πβ. καὶ αὐτόθι 3, 8.

4. Πλάτων 13 (1961) 303.

5. Πβ. Γ. Τ ζ έ τ ζ γ, Χιμάδες, χιλ. Γ, Ἱστορ. 351, 755: *ἡμεῖς δὲ νέκταρ πᾶν γλυκὸ φαμεν ἐν παραχρήσει.*

6. Π. Π α πα ζ α φ ε ι ρ ο π ο ὄ λ ο υ, Περισυναγωγὴ, ἔ.ά. σ. 467, Λεξ. Δ η - μ η τ ρ ά κ ο υ, στή λ. *νεράιδα*, *ή*, πβ. Λέσβ.(Π.) = *ἀνεραγίδα*.

7. *οὐρμάν*, τό τὸ ρουμάνι, τὸ δάσος, τουρκ. orman.

8. Γ. Β ο γ ι α τ ζ ί δ ο υ, Γλώσσα καὶ λαογρ. Ἄνδρου, ἔ.ά. σ. 221.

9. *πέταυρου*, τό ἄρχ. *πέταυρον* καὶ *πέτευρον* (= σάνιδι).

10. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ στή λ. *σαλαμούρα*, *ή* (= ἡ ἄρμη).

11. *σαῖνι*, τὸ (καὶ ἰδιωματικοὶ τύποι *σαῖνι*, *σαῖνι* κλπ.): εἶδος γεράκι πολὺ εὐκίνητο, τουρκ. sahin.

12. Πβ. πρόχειρα Χ. Ρ ε μ π έ λ η, Κοιτισιώτικα, ἔ.ά. σ. 50: *κι' ὁ Λεωνίδα; τὸ δυλί...*

13. Βλ. Μέρος Α', σ. 29, ὑποσ. 5.

σφάκα:	πολὺ πικρὸ (πράγμα, ἀμύγδαλο)	Κρήτη ¹
ταῦρος:	πολὺ ζωηρὸς (ἄνθρωπος)	συνηθ.
τενεκές:	πολὺ ἀγράμματος (ἄνθρωπος)	συνηθ. ²
τηγάρι:	πολὺ μαῦρος (γιὰ ἄνθρωπο)	συνηθ. ³
τ'λούπα:	πολὺ ἄσπρο (κεφάλι ἀνθρώπου, τὰ μαλλιά του)	"Ἡπειρος ⁴
τοῦβλο:	πολὺ ἀγράμματος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
τσακάλι:	πολὺ ἔξυπνος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
τσιβί: ⁵	πολὺ δύσκολο (πράγμα, ἄσκηση)	συνηθ.
τσιτσέλ':	πολὺ ἀρμυρὸ (φαγητὸ) Ἴβηρική (Χαλκιδ.) κ.ά.	
τσιρός:	πολὺ ἀδύνατος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
τυλ(γ)άδι:	πολὺ » »	Ρόδος ⁶
φαρμακεῖο:	πολὺ ἀκριβὸς (πωλητῆς)	συνηθ.
φίδι:	1) πολὺ κακὸς (ἄνθρωπος) 2) πολὺ κρύο (πράγμα, π.χ. νερό ⁷ , πέτρα ποῦ χρησιμοποιοῦμε γιὰ κάθισμα στὸ ὑπαιθρο, κτθ. Βελβ. κ.ά. ⁸ ἢ πρόσωπο)	συνηθ. Σουφλί
φλουρί:	πολὺ καλὸ (σιτάρι, ἀρμολοῦμι)	Βελβ., Θράκη ⁹
φτόζ' μου: ¹⁰	πολὺ ἀφράτο (παληκάρη ἢ κορίτσι)	Λέσβ. (Π.)
φυλακί:	πολὺ σκοτεινὸ (μέρος)	συνηθ.
φυνίτσα:	πολὺ ἔξυπνη (γυναίκα)	Χίος ¹¹
χλουμπόνα: ¹²	πολὺ γλωμῶς (ἄνθρωπος)	Λέσβ. (Π.)

1. Μ. Λιουδάκη, ἔ.ά. σ. 369: «σφάκα ἐπίρρ. (sic), πολὺ πικρὸ: σφάκα ἔτορε τ' ἀμύγδαλο», σφάκα, ἦ = ἡ ροδοδάφνη.

2. Πβ. Ι. Κ ακ ρ ι δ ῆ ς, Ἐφημερίδα «Βῆμα» τῆς 24.1.1963.

3. Τὸ ἄκουσα στὴν Κέρκυρα ἀπὸ νεαρὸ ποῦ ἐργάζεται, ὅπως μοῦ εἶπε, στὴν Ἀθήνα, πβ. Μέρος Α', σ. 30, ὑποσ. 7.

4. Ε. Μπόγκα, ἔ.ά. σ. 388: «τοῦ κεφάλι τ' εἶνι ντίπ ἄσπρο, εἶνι τ' λούπα», τ' λούπα, ἦ τολύπη (μαλλιῶ), γουλιῶ κλπ.

5. τσιβί, τό τὸ ξυλοκάρφι, τουρκ. çivi - καρφί.

6. Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Ρόδου, Λαογραφία 20 (1962) 79.

7. Πβ. φιδέϊνον νερό = πολὺ κρύο νερό, Βελβ.

8. Πβ. καὶ Κ. Ούρανι, Ποιήματα, ἔκδ. Κολλάρου (1953), σ. 260.

Εἶναι ἡ ὥρα ποῦ, ἀπαλὰ καὶ κρύα σὰν φίδι,
ἔρπει ἡ Ἀνία γύρω μας καὶ μᾶς περιτυλγεί...

9. Θρακικὰ 1 (1928) 233: «ἔχομι ἓνα ἀρμολοῦμι...φλουρί πιά».

10. φτόζ' μου, τό τὸ ἐφτάζυμο (αὐτόζυμο).

11. φυνίτσα, ἦ ἡ νυφίτσα, ἡ ἐκτίς (πβ. ἀτσιδα), βλ. Σ. Βίου, Χιακὰ γλωσσικά, ἔ.ά. σ. 88, 112.

12. χλουμπόνα, ἦ κίτρινο, μαραιμένο ἀγγούρι.

φακή:	πολύ πικρὸ (πράγμα)	Κρήτη ¹
ψάρι:	πολύ βουβὸς (ἄνθρωπος)	συνηθ.
ψείρα:	1) πολὺ σχολαστικὸς (ἄνθρωπος) 2) πολὺ ἐνοχλητικὸς	συνηθ. Λέσβ. (Π.).

2. Ἄφηρημένα

βουλίδι:	πάρα πολλὰ (γιά πράγματα)	Νάξ. (Ἄπειραθ.) ²
γάνα:	βλ. ἀνωτέρω, σ. 267, ὑποσ. 5.	
μαλάκα:	«λίαν πλάνος» (ἄνθρωπος)	Σάμος ³
παταγοῦρ ⁴ :	πολὺ κρύος (καιρὸς)	Σουφλί
συντιλεία:	πολὺ μεγάλη καὶ δυνατὴ (βροχὴ)	Ἕπειρος ⁵
ἔπνος:	πολὺ βλάκας, κοιμισμένος (ἄνθρωπος)	συνηθ.
χάρμα:	πολὺ ὠραῖο (πράγμα)	συνηθ.

Γιὰ τὴν προέλευση τῶν μεταφορῶν αὐτῶν βλ. Μέρος Α', σ. 45, καὶ ἀνωτέρω σ. 267.

3. Οὐσιαστικὰ καὶ ἄγνωστες λέξεις ποὺ ἀποδίδουν τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τῶν μετοχῶν: *μουσκεμένος (βρογμένος) καὶ μεθυσμένος.* (Πβ. Μέρος Α', σ. 44)

α) μεθυσμένος (συνήθως συνδετικὸ ρ. εἶμαι ἢ γίνομαι)

i. συγκεκριμένα : ἀσκή, βαγένι, βουσί, γουδί, κουνούπι, σκνίπι, σταγίδα, στουπί, τάπα

ii. ἀφηρημένα : τύφλα.

Τὰ οὐσιαστικὰ αὐτὰ τὰ ἀναφέρει ὁ Γ. Χατζιδάκις ὡς δηλωτικὰ «τοῦ μεθύειν»⁶.

1. Μ. Λιουδάκη, ἔ.ἀ. σ. 151: «φακὴ ἴσανε τὰ λόγια σου», φακὴ, ἢ τὸ δηλητήριο, βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολ. Λεξ., ἔ.ἀ. στή λ. ψιακή, σ. 303, πβ. καὶ Μέρος Α' σ. 29 καὶ ἀνωτέρω σελ. 269.

2. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. βουλίδι, τό: «ἐκ τοῦ βουλῶ (- βυθίζω) καὶ κατάλ. - ἴδιον».

3. Ε. Στράματιάδου, Σαμιακά, ἔ.ἀ. σ. 52. μαλάκα, ἢ: «ἡ δι' ἀπατηλῶν μέσων ἐπιτυγχανομένη δωρεὰ ἢ χάρις».

4. παταγοῦρ τό: ἀπὸ τὸ ρ. παταγῶνω (πβ. παταγῶ = τρίζω τὰ δόντια) + κατάλ. - οὔρι, = ποὺ κάνει νὰ τρίζουν τὰ δόντια.

5. Ε. Μπόγκα, Τὰ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἕπειρου, ἔ.ἀ. σ. 374· συντιλεία, ἢ = τὸ τέλος, ἢ συντέλεια, ἀπὸ τῆ φρ. ἢ συντέλεια τοῦ κόσμου, πβ. Π.Δ. Ἔξοδ. 23, 16.

6. Γ. Χατζιδάκι, Γενικὴ Γλωσσική, ἔ.ἀ. σ. 271.

iii. ἄγνωστες λέξεις: *κρούπ*, *σκόπ*, "Ἡπειρ.¹

β) μουσκαμένος (συνδετικὸ ρ. *γίνομαι*)

<i>ἀρτσιδί</i> :	Πελπν. ²	<i>β'λιό</i> :	"Ἡπειρ. (Ζαγ.) ³
<i>βλιόνδα</i> : ⁴	Βελβεντό	<i>γιόλ'</i> : ⁵	Βελβεντό
<i>ζ'μπέκι</i> :	"Ἡπειρ. ⁶	<i>ζούπα</i> :	Λέσβ. ⁷
<i>λοκάνα</i> :	"Ἡπειρ. (Κόνιτσα) ⁸	<i>λούτζα</i> :	Μελένικο ⁹
<i>λούστρα</i> : ¹⁰	Βελβεντό	<i>πριτόρ</i> :	"Ἡπειρ. ¹¹
<i>πιπιρούγα</i> :	Μελένικο ¹²	<i>πλέτσα</i> :	Μελένικο ¹³

"Ὅπως βλέπουμε οἱ περισσότερες λέξεις ποὺ δηλώνουν τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τῆς ἔννοιας αὐτῆς εἶναι ἄγνωστου ἐτύμου.

(Πβ. καὶ ἐκφράσεις Λ₃ καὶ Α₄, Α' μέρος σ. 43 καὶ 45).

4. Διάφορες ἄλλες ἄγνωστες λέξεις ποὺ ἐκφράζουν ὑπερθετικὸ βαθμὸ ἐπιθέτων

<i>γιός</i> :	πολὺ πικρὸ (στόμα)	"Ἡπειρ. ¹⁴
<i>γκάργκανο</i> :	πολὺ ξερὸ (πράγμα)	"Ἄνδρος ¹⁵
<i>κάσσα</i> :	πολὺ ἀρμυρὸ (φαγητὸ)	Θράκη ¹⁶
<i>κουρατζίνο</i> :	πολὺ μαῦρο (πράγμα)	Σάμος ¹⁷

1. Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἡπειροῦ, ἔ.ἀ. σ. 202.
2. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀρτσιδί*, τό: «ἄγνωστου ἐτύμου».
3. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *βουλιό*, τό: ἀπὸ τὸ *βουλιῶ* - *βουλιάζω*;
4. Ἴσως ἢ μετοχ. *βουλιώντα*, τοῦ ρ. *βουλιῶ*.
5. *γκιόλι* (= λίμνη), τουρκ. *göl*.
6. Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἡπειροῦ, ἔ.ἀ. σ. 129.
7. Σ. Ἄ ν α γ ν ώ σ τ ο υ, Λεσβιακά, ἔ.ἀ. σ. 91 - 92.
8. Χ. Ρ ε μ έ λ η, Κονιτσιώτικα, ἔ.ἀ. σ. 244: ἄγνωστου ἐτύμου.
9. Π. Σ π α ν δ ω ν ί δ ο υ, Μελένικος, ἔ.ἀ. σ. 171: *λούτζα* καὶ *λούτσα* (... τέλμα), βλ. Α. Κ ο ρ α ῆ, Ἄτακτα 4, 296 ἀπὸ τὸ *λούουσα*, μετοχ. τοῦ *λούω*, πβ. Ν. Ἄ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἑτυμολ. Λεξ. σ. 128. Κατὰ τὸν Μ. Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ί δ η, Ξενηλασία ἢ ἰσοτέλεια; ἔ. ἀ. Α', σ. 14, ἢ λ. εἶναι ἀλβανικὴ.
10. Ἴσως *λούτσα* + *κατάλ*. - *στρα*, κατὰ τὸ *γλιίστρα* κ.τ.ῶ.
11. Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἡπειροῦ, ἔ.ἀ. σ. 319: ἄγνωστου ἐτύμου.
12. Π. Σ π α ν δ ω ν ί δ ο υ, Μελένικος, ἔ.ἀ. σ. 174: ἄγνωστου ἐτύμου.
13. Στὸ ἴδιο, σ. 174: ἄγνωστου ἐτύμου.
14. Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσ. ἰδιώμ. Ἡπειροῦ, ἔ.ἀ. σ. 92.
15. Δ. Π α σ χ α λ η, Ἄνδρϊακὸν γλωσσάριον, ἔ.ἀ. σ. 45. Ἴσως ἔχει σχέση ἢ λέξη μὲ τὴ λ. *κάργκανον*, βλ. Μέρος Α', σ. 29, ὑποσημ. 3.
16. Σ. Ψ á λ τ η, Θρακικὰ, ἔ.ἀ. σ. 180: «φαγητὸν ἄγαν ἀλμυρόν».
17. Ε. Σ τ α μ α τ ι á δ ο υ, Σαμιακά, ἔ.ἀ. σ. 48.

5. Παρατηρήσεις στις εκφράσεις Γ

Ίδιαιτέρα στις εκφράσεις Γ παρατηρούμε τὰ ἑξῆς :

α) Τὸ ὅτι τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ἔχουν τὴ θέσση ἐπιθέτου, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι 1) δέχτηκαν ἐπιτατικὸ προσδιορισμό, ὅπως ἐκεῖνα, π.χ. τὸ χέρι σου εἶναι πιὸ κόκαλο ἀπὸ τὸ δικό μου, ἦταν ἕνας ἄνθρωπος πολὺ μάλαμα κλπ. (πβ. γερμαν. er ist Fuchs genug¹, 2) χρησιμοποιήθηκαν στὸν συγκριτικὸ τύπο, π.χ. θεριότερο² καὶ 3) ὅπως τὰ ἐπίθετα ἔγιναν δικατάληκτα ἢ τρικατάληκτα, π.χ. ἡ βέργα - ὁ βέργος Καλάβρυτα, ἡ ψείρα - ὁ ψείρας (= ὁ πολὺ σχολαστικὸς) συνηθ., ἡ ἀτσίδα - ὁ ἀτσίδας Ἀθήνα, τὸ γαῖδούρι - ὁ γαῖδούρης Ἀθήνα, τὸ φαρμάκι - ὁ φαρμάκιος Μάνη³ κλπ., πβ. ἀνωτέρω σ. 269. Ἦδη στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἀπὸ τὸ οὐσ. ἀλώπηξ — μεταγεν. ἀλωπῶ — ἔγινε τὸ ἐπίθετο ἀλωπός, Σοφοκλ. ἀπόσπ. 263, πβ. Ἡσύχιος: «ἀλωπός· ἀλωπεκώδης, πανοῦργος».

Στὴν κατηγορία αὐτή, νομίζω, ἀνήκει καὶ τὸ ἐπίθετο ἀλός = ἀρμυρός (πολὺ) στὴ φρ. τὸ φαγητὸν ἔγινε ἀλός πού λέγεται στὴ Ρόδο⁴. Τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ παράγει τὴ λ. ἀπὸ τὸ ἀρχ. οὐσ. ἄλς = ἄλας. Ἄν ὅμως, ὅπως ἔμαθα, ἡ λ. ἀλός ἔχει καὶ τὴ σημασία πικρός, τότε ἡ παραγωγή της ἀπὸ τὸ οὐσ. ἀλοή θὰ ἦταν ἡ πιθανότερη. Ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰς λέξεις⁵.

β) Δὲν ἀποκλείεται μερικὰ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ, ἴσως ἀπὸ τὴ μακροχρόνια καὶ συχνὴ μεταφορικὴ χρῆσι⁶, νὰ ἔχασαν τὴν ὑπερθετικὴ ἔννοια τῶν ἐπιθέτων πού («ὑποδηλώνουν»), εἴτε στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ εἴτε σὲ ιδιώματα ἢ τέλος σὲ ὀρισμένα μόνο μέρη. Γι' αὐτὸ καί, ὅπως ἔχουμε στὰ ἐπίθετα τὴν ποικιλία: πολὺ ἄσπρο, πάρα πολὺ ἄσπρο, ἄσπρο σὰν τὸ χιόνι, κάτασπρο, κάτασπρο σὰν τὸ χιόνι κλπ., πού εἶδαμε (Μέρος Α' σ. 38), ἔτσι ἔχουμε καὶ ἐδῶ μιὰ ποικιλία ἐκφράσεων, ὅπως: γαῖδούρι, γάιδαρος, γαῖδούρι καὶ μισό, γάιδαρος καὶ μισός, γαῖδουρογάιδαρος, πολὺ γάιδαρος κλπ.

γ) Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ καὶ σὲ ἄλλες πραγματεῖες — γλωσσικὲς, λαογραφικὲς κλπ. — ἡ μεταφορικὴ σημασία τέτοιων οὐσιαστικῶν ἐπεξηγεῖται ἄλλοτε μὲ θετικὸ καὶ ἄλλοτε μὲ ὑπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ σχετικοῦ ἐπιθέτου. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις πού θέλησα

1. Ν. Ἀνδριώτης, Σημασιολογία, ἔ.ἀ. σ. 36.

2. Αὐτόθι, σ. 36. Πβ. Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Θεσ/κης 8 (1960) 148.

3. Αὐτόθι, σ. 37.

4. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀλός, ἐπίθ.

5. Πβ. τὸ οὐσ. ἀλός, ὁ στὴν Κάρπαθο, βλ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. ἀλός, ὁ.

6. Πβ. π.χ. τὴν μεταφορικὴ χρῆσι τοῦ οὐσ. ἀλεπού ἤδη στὴ μεταγεν. ἐποχῇ, βλ. π.χ. Κ. Δ., Λ ο υ κ ᾱ, 13, 32, βλ. ἀνωτέρω σ. 276, ὑποσ. 1.

νὰ ἐλέγξω τὴ σημασία τους, βρῆκα τὴν ἐξήγηση μὲ θετικὸ βαθμὸ ἐσφαλμένη¹. Ἡ λ. *ἄλια* τοῦ ιδιώματος τῆς Κύπρου στὴ φρ. *ἐγίνην ἄλια*, στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ ἐπεξηγεῖται — ὅπως καὶ πολλὲς ἀπὸ τὶς παραπάνω ὁμοιοει — μὲ τὸ ἐπίθ. *ἐρυθρός*². Ἐφ' ὅσον ἔμως εἶναι οὐσιαστικό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ φρ. *κότσινος σὰν τὴν ἄλιαν*³, ἀνήκει νομίζω στὴν κατηγορίαν ποὺ ἐξετάζουμε καὶ ἡ ἀρχικὴ σημασία της στὴ φράση, κανονικὰ θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἐπιτακτικὴ = *πολὺ κόκκινος*.

δ) Γιά περισσότερη ἐπίταση χρησιμοποιοῦνται καμιά φορά μαζὶ καὶ δυὸ οὐσιαστικά, γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ τοῦ ἴδιου ἐπιθέτου. Τὰ οὐσιαστικὰ αὐτὰ συνδέονται μὲ τὸν σύνδ. *καί*. Ἴδου δυὸ παραδείγματα :

(εἶναι) ἄορη καὶ θάλασσα: πολὺ ἀρμυρὸ Εὐβ.⁴
(εἶναι) ἀσήμι καὶ μάλαμαν: πολὺ καλὸ (παιδί) Πόντ. (Κερασ.)⁵

ε) Γιά τὸν ἴδιο λόγο — γιὰ περισσότερη δηλαδὴ ἔμφαση — χρησιμοποιεῖται μερικὲς φορές, πρὶν ἢ μετὰ ἀπὸ μερικὰ τέτοια οὐσιαστικά, ἓνα ἐπίθετο ἢ μιὰ μετοχὴ, ὅπως π.χ. *σωστός, πραγματικός, μοναχός κ.ἄ.* Ἴδου μερικὰ παραδείγματα :

(εἶναι) σωστὴ λάμια:	πολὺ λάιμαργος	συνηθ.
πραγματικὸ θηρίο:	πολὺ ζωηρὸς	συνηθ.
πραγματικὰ σαῖνια:	πολὺ ἔξυπνοι	συνηθ. ⁶
φωτιὰ μοναχί:	πολὺ θυμωμένους	Σάμος ⁷
σπίτο μοναχό:	πολὺ ἔξυπνος	συνηθ. ⁸
σίδερο μονάχο:	πολὺ ὑγιής	συνηθ. ⁹
σκελὶ μονάχο:	πολὺ σκληρὸς	συνηθ. ¹⁰

1. Βλ. π.χ. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀλοσίχνη*, ἢ. Ἐνῶ ἡ κρητικὴ φράση: *ἀλισίχνη εἶναι τὸ φαεῖ* ἐξηγεῖται μὲ τὸ «ὑπερμέτρως ἄλμυρόν», παρακάτω ἡ λεσβιακὴ φρ. *ἀλμυρὸ Ἰόσιον* ἐξηγεῖται μὲ τὸ «ἐπὶ φαγητοῦ ἄλμυροῦ» καὶ ὄχι «λίαν ἄλμυροῦ» ὅπως εἶναι τὸ σωστό, σύμφωνα καὶ μὲ τὴ διαβεβαίωση καὶ τοῦ Λέσβιου φοιτητοῦ κ. Γούναρη. Βλ. στὸ ἴδιο Λεξικὸ τὴν ἐξήγηση ἐκφράσεων μὲ τὶς λέξεις *ἀμπανός* καὶ *ἀμπανός*, (Ἱστορ. Λεξ. στίς λ. *ὁ ἀμπανός*, καὶ τὸ *ἀμπανόζι*).

2. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄλια*, ἢ.

3. Αὐτόθι, στὴ λ. *ἄλια*, ἢ: «εἶδος κόκκινου νυφικοῦ φορέματος».

4. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἄορη*, ἢ.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. *ἀσήμι*, τό.

6. Περιοδικὸ «Ταχυδρόμος», 11 Μαρτίου 1961, σ. 4.

7. Ε. Σ τ α μ α τ ι ἄ δ ο υ, Σαμιακά, ἔ.ἄ. σ. 523.

8. Περιοδικὸ «Ταχυδρόμος» 24 Νοεμβρίου 1961, σ. 7, Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ στὴ λ. *μοναχός*. Ἡ φρ. ἀρχικὰ σήμαινε «πραγματικὸ οἰνόπνευμα, ὄχι νοθευμένο».

9. Λεξ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, στὴ λ. *μοναχός*.

10. Αὐτόθι, στὴ λ. *μοναχός*.

γκιρέν' μοναχό:	πολύ ἄγλυκο (καρπούζι)	Θράκη ¹
ἀγρίμι κατάμονο:	πολύ ζωηρό (παιδί)	Ἄνδρος ²
ἀμύρστου γαρούφαλον:	«πάναγνο» (κορίτσι)	Λέσβος (Π.)
σκέτο πετσι:	πολύ πονηρός	Δράμα κ.ἄ.
σκυλί παραδομένο:	πολύ κακός	συνηθ. ³
τενεκές ξεγάνωτος:	τελείως ἀγράμματος	συνηθ.
φίδι κολοβό:	1) πολύ κακός 2) πολύ δραστήριος	συνηθ. Κόνιτσα ⁴
φωτίες ἀναμμένες:	πολύ κόκκινα (καρπούζια)	Κεφαλληνία ⁵
ψόφια ψείρα:	πολύ φτωχός	Βελβ. Κόνιτσα ⁶

Στὸ στίχο τοῦ κυπριώτικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ :

ἐλάλες τὰ χειλούδκια της ἐμ μοσκοκάρφιν ἄλιν⁷

στὸ οὐσιαστικὸ *μοσκοκάρφιν*, πού ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιθέτου, ἀκολουθεῖ τὸ τουρκικῆς καταγωγῆς ἐπίθετο *ἄλιν⁸*.

Στὸ οὐσιαστικὸ *ἀλεπού* εἰδικότερα, προτάσσεται πολλὰ φορὲς ἢ λ. γραιά (γριά), π.χ. *γραιά ἀλεπού*: «ἐπὶ τοῦ παμπονήρου»⁹.

ς) Σπανιότερα, ἀντὶ γιὰ ἐπίθετο μπορεῖ νὰ συνοδεύη τὸ οὐσιαστικὸ 1) ἓνα ἄλλο οὐσιαστικόν, ὅπως στὴν Κρήτη τὸ οὐσιαστικὸ *πράγμα*, π.χ. *ἡ κοπελιά αὐτὴ εἶναι ἄνηθο πράγμα*: «κάτισχνη»¹⁰, πβ. *βοῦτρου ἀθέρας πράγμα*¹¹, ἢ 2) ἓνα ἐπίρρημα, ὅπως *ὀλότελα*, π.χ. *ἀγίασμα ἴλοτιλα*: πολὺ ἀδύνατο (παιδί) Στερ. Ἑλλ.¹²

1. Θρακικά 33 (1960) 208, *γκιρέν'* = γλυφὸ νερό, τουρκ. *geren*: «γῆ ἄγονος καὶ ἐλώδης ἥτις διασχίζεται (sic) ξηρανομένη μετὰ τὴν βροχὴν», βλ. Π. Μελιτούπολου, *Λεξικὸν τουρκο-ελληνικόν*, Κωνσταντινούπολις 1934, σ. 125.

2. Ι. Βογιατζίδου, *Γλώσσα καὶ λαογρ.* Ἄνδρου, ἔ.ἄ. Β' σ. 151.

3. Πβ. καὶ Χ. Ρεμπέλη, *Κονιτσιώτικα*, ἔ.ἄ. σ. 50: *κι' ὁ Λεανίδας τὸ σ'υλί, σ'υλί παραδομένο*.

4. Αὐτόθι, σ. 206.

5. Π. Λορεντζάτου, Ἡ ἀνάμειξις καὶ φωνητικὰ τινα φαινόμενα ἐν τῷ κεφαλληνιακῷ ἰδιώματι, Ἄθηνα 16 (1904) 193: «...ὅπερ ὠσαύτως οἱ ἀγοραῖοι ἀναφωνοῦσι κατὰ τὴν πώλησιν τῶν ὑδροπεπόνων δηλοῦντες οὕτω τὸ ἄγαν ἐρυθρὸν τοῦ καρποῦ χρώμα».

6. Χ. Ροῦμπέλη, *Κονιτσιώτικα*, ἔ.ἄ. σ. 215.

7. Σ. Μενάρδου, Τὸ τραοῦδιν τῆς Ζωγραφοῦς, στ. 76, Λαογραφία 8 (1921) 194, πβ. Λαογραφία 5 (1915) 374 καὶ Ξ. Φαρμάκιδου, Κύπρια ἔπη, ἔ.ἄ. σ. 97: «ἐννοεῖ τὰ χεῖλη κόκκινα, ὡς τὸ ἐρυθρὸν γαρύφαλον».

8. ἄλιν = κόκκινο, ἀπὸ τὴν τουρκ. λ. *al* = κόκκινος, πβ. νεοελλ. *ἄλικος*.

9. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. *ἀλεπού*, ἡ.

10. Γ. Παγιάλου, ἔ.ἄ. Π, σ. 128.

11. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. *ἀθέρας*, ὁ.

12. Ἱστορ. Λεξ. στή λ. *ἀγίασμα*, τὸ 8.

ζ) Μερικὲς φορές μετὰ ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ - ἐπίθετο μπαίνει καὶ τὸ ἄρθρο ποὺ συνοδεύει τὸ οὐσιαστικὸ - ὑποκείμενο, π.χ.

λάδι ἢ θάλασσα¹ κορόμηλο τὸ δάκρυ² κλπ.

καὶ σπανιότερα μετὰ τὸ οὐσιαστικὸ - ὑποκείμενο ἀκολουθεῖ καὶ ἡ κτητική ἀντωνυμία μου, σου, του, π.χ.

χιλιδόν' τοῦ στόμα τ': πολὺ φλύαρος Βελβεντό³

¹ Ἀπὸ τίς ἐκφράσεις αὐτὲς λείπει (ἐννοεῖται) μόνο τὸ συνδετικὸ ρῆμα.

η) Κάποτε ἡ ἐπίταση τῆς ἐπιθετικῆς ἔννοιας τοῦ οὐσιαστικοῦ — προκειμένου γιὰ ἠθικὲς ἔννοιες — ἐκφράζεται μὲ ὑποκοριστικὸ, ὅταν ἡ ἔννοια εἶναι καλῆς σημασίας, π.χ. ἀρνάκι = ὁ πολὺ ἥσυχος, καὶ μὲ μεγεθυντικὸ ὅταν εἶναι κακῆς σημασίας⁴, π.χ. γαίδαρος = ἀγενέστατος, πβ. τῆ φράση: γαϊδούρι πῆγε γαίδαρος γύρισε⁵, μ'σκαρούνας = πολὺ ἀνόητος (σὰν τὸ μοσχάρι)⁶ κλπ.

θ) Μὲ τὴ μεταβολὴ πολλῶν οὐσιαστικῶν σὲ ὑπερθετικὸς βαθμοὺς ἐπιθέτων συνέβη ὥστε νὰ σωθοῦν στὴ νέα Ἑλληνικὴ λέξεις, ποὺ ἡ ἀρχική τους σημασία ὡς οὐσιαστικῶν ἐπισκοτίστηκε ἢ χάθηκε καὶ ποὺ ἀποδίδουν σήμερα καὶ χωρὶς τὸ ἐπίθετο, τὴ συμπυκνωμένη ἔννοια τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπιθέτου ποὺ παραλείπεται. Ἡ λ. μπουζί π.χ. ἐνῶ στὴν τουρκικὴ, ἀπ' ὅπου τὴ δανείστηκε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, σημαίνει τὸν πάγο, μὲ τὸ νὰ ἔχη χρησιμοποιηθῆ γιὰ πολὺ καιρὸ στὴ φράση κρύο μπουζί, δηλώνει καὶ ὡς κατηγορούμενο τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου κρύος (= κρυτάτος, -η, -ο). Ποιὰ εἶναι ὅμως ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως ὡς οὐσιαστικοῦ, οἱ περισσότεροι, νομίζω, τὸ ἀγνοοῦν⁷. Ἡ

1. Πλάτων 13 (1961) 302, Λεξ. Δ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, στὴ λ. μπουνάτσα, ἡ.

2. Πλάτων 13 (1961) 302.

3. Πβ. τὸ πυθαγόρειο αἶνιγμα: μηδὲ χελιδόνα ἐν οἰκίᾳ δέχεσθαι, τοῦτ' ἔστι λάλους ἀνθρώπους καὶ περὶ γλῶττιαν ἀκρατεῖς ὄμωροφίους μὴ ποιεῖσθαι, Πορφύριος στὸν βίο τοῦ Πυθαγόρα, 42, Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, Berlin 1951, τόμ. 1, 466 καὶ Ἡσύχιος: ...χελιδόνος δίκην (Λίσχ. Ἄγαμ. 1050)· τοὺς βαρβάρους χελιδόσιν ἀπεικάζουσιν διὰ τὴν ἀσύνθετον λαλίαν.

4. Πβ. A. Sieberer, Das Wesen des Deminutivs, Sprache 2 (1950) 99.

5. Ἱστορ. Λεξ. στὴ λ. γαϊδούρι, τό, πβ. ἐπίσης τῆ φρ. μισκάφ' πῆγιν βόδ' γρό'σιν. (Βελβ.). Πβ. E. Σ π α ν δ ω ν ἰ δ η, Κρητικὰ τραγούδια, ἔ.ἀ. σ. 95.

6. Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν 7 (1960) 123.

7. Ὁ M. Τριανταφυλλίδης στὸ βιβλίο του «Ξενηλασία ἢ ἱστέλεια;» ἔ.ἀ. Α', σ. 125 κ.έ. γράφει: «Ὅχι μόνον εἶναι αἱ ξέναί λέξεις ἐναργέστεραι τῶν νεοπλαστῶν ἑλληνικῶν, ἀλλ' εἶναι ἄξιον σημειώσεως πόσον ἐντονώτεραι εἶναι ἐνίοτε τῶν συνωνύμων ἑλληνικῶν λέξεων τῆς λαλουμένης, ἰδίως ὅταν αἱ τελευταῖαι εἰσήχθησαν εἰς τὸν προφορικὸν λόγον διὰ τοῦ γραπτοῦ ... ἐνίοτε μάλιστα ἢ ξένη λέξις ἐπιτείνει τὴν ἑλληνικὴν: κρύο μπουζί, γυμνὸς τσιτσίδι, γεμάτο τίγκι, ἕνας μπάσταρ-

λ. ζίνα σήμαινε άλλοτε, ἢ σημαίνει ἀκόμα σὲ ὀρισμένα ἰδιώματα, τὸν χρυσοκάνθαρο¹. Σήμερα στὸ ἰδίωμα τοῦ Βελβεντοῦ, παράλληλα μὲ τὴ φρ. *πράσινο ζίνα*, ἢ ὁποία χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸν ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ τοῦ ἐπιθέτου *πράσινο*, χρησιμοποιεῖται πολλὲς φορές καὶ μόνη τῆς, ὡς κατηγορούμενο, μὲ τὴν ἴδια σημασία, τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπιθέτου *πράσινο*, ἐνῶ ἡ σημασία τῆς ὡς οὐσιαστικοῦ ἀχρηστεύθηκε. Οἱ ζίνες στὸ Βελβεντὸ ἔχουν σήμερα ἄλλο ὄνομα. Ἡ λ. *δρασπέτ'*, *δραπέτσι* κλπ. (Μέρος Α', σ. 27, ὑποσ. 10), εἶδαμε πὼς παλαιότερα ἐσήμαινε τὸν *δραπέτην* (*οἶνον*), δηλ. τὸ ξινὸ κρασί. Σήμερα σὲ ἰδιώματα κοντὰ στὶς φρ. *ξ'νὸ δρασπέτ'*, *ξινὸ δραπέτσι*, *ξινὸ τετραπέτσι* κλπ. ποὺ εἶδαμε, δηλώνει καὶ μόνη τῆς τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου *ξινός*, ἐνῶ ἡ παλιά τῆς σημασία ὡς οὐσιαστικοῦ ἐπισκοτίστηκε. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τίς ἄγνωστες λέξεις τῶν ἐκφράσεων Λ₅ (Μέρος Α', σ. 46-47). Μὲ τὸ νὰ ἔχουν χρησιμοποιηθῇ συχνὰ στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς μὲ τὰ ἐπίθετα *ἀκριβός*, *ἀρμυρός*, *γεμάτος*, *κόκκινος*, *κοττός*, *μαλακός*, *μαῦρος*, *ξερός*, *ὕγρός*, *παχύς*, *σκληρός*, *στεγνός*, γιὰ τὴ δῆλωση τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ των, μερικὲς ἀποσπάστηκαν ὕστερα ἀπὸ τίς ἐκφράσεις αὐτὲς καὶ χρησιμοποιήθηκαν σὰν κατηγορούμενα, δηλώνοντάς καὶ μόνες τους τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τῶν ἐπιθέτων ποὺ συνόδευαν πρὶν, ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ τους σημασία ἐπισκοτίστηκε ἢ χάθηκε. Ἔτσι, ἐνῶ λέμε *γεμάτο τίγκα*, λέμε παράλληλα καὶ ἀπλῶς *τίγκα* γιὰ τὸ πολὺ γεμάτο. Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λ. *τίγκα*, ποιὰ ἡ ἔτυμολογία τῆς, κι' ἀκόμα, ποιὸ τὸ γραμματικὸ γένος τῆς, τὸ ἀγνοοῦμε ἢ προσπαθοῦμε νὰ τὸ ἀνακαλύψουμε.

ι) Τέτοιες λέξεις, ποὺ ἡ ἀρχικὴ σημασία τους ὡς οὐσιαστικῶν ἐπισκοτίστηκε καὶ ποὺ ἔμεινε μόνο ἡ μεταφορικὴ, δηλ. ὁ ὑπερθετικὸς βαθμὸς ὀρισμένης ἐπιθετικῆς ἐννοίας ἢ ὀρισμένου ἐπιθέτου ποὺ κάποτε συνόδευαν, εἶναι πολλὲς καὶ ἀπὸ τίς ἐκφράσεις Γ ποὺ παράθεσα, ὅπως π.χ. οἱ λέξεις: *ἀβδόμι*, *ἀέλαμος*, *ἀλισάχη*, *ἀμπανός*, *ἀσιλάνι*, *ἄτσαχας*, *ἀτσιδα*, *κάδια*, *μπούζουρος*, κλπ. Λύτῶν τῶν λέξεων, εἴτε σώζεται στὸ ἰδίωμα παράλληλα καὶ ἡ ἀρχικὴ σημασία τους, ἀπ' ὅπου προῆλθε ἡ μεταφορά, εἴτε βρέθηκε ἡ ἔτυμολογία τους ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς γλωσσολόγους. Ὁ ἀναγνώστης τὸ βλέπει αὐτὸ στὶς ὑποσημειώσεις ποὺ γιὰ κάθε λέξιν ἀπ' αὐτὲς παραθέτω. Καὶ νομίζω πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, ὥστε μερικοὶ συλλογεῖς γλωσσικοῦ ὕλικου, πολλὰ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ αὐτὰ

δος νόθος κλπ.». Τὸ ὅτι ἡ ἐπίταση ἐδῶ ὀφείλεται σὲ ἄλλους λόγους καὶ ἔχι στὸ ὅτι οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι ξενικὲς, ὕστερα ἀπ' ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα στὴ μελέτη μας αὐτῇ, εἶναι νομίζω φανερό.

1. Πβ. Μέρος Α', σ. 28, ὑποσ. 9.

καὶ στὰ τρία εἶδη τῶν ἐκφράσεων τὰ χαρακτηρίζουν γραμματικὰ ἄλλοτε ὡς ἐπίθετα, π.χ. τῆ λ. *ἀδροκούκι* (ἀνωτέρω σ. 261, ὑποσ. 14), τῆ λ. *ἀλῶς* (ἀνωτέρω σ. 284, ὑποσ. 4 κλπ.), καὶ ἄλλοτε ὡς ἐπιρρήματα, π.χ. τῆ λ. *σγάκα* (ἀνωτέρω σ. 281, ὑποσ. 1) κλπ.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προσπάθησα νὰ παρουσιάσω καὶ νὰ περιγράψω τρία συγγενικὰ εἶδη ἐκφράσεων, ἀπὸ τὰ πολλὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἐκφράζεται ὁ περιφραστικὸς ἀπόλυτος ὑπερθετικός βαθμὸς ὀρισμένων ἐπιθέτων στὴ νέα Ἑλληνικὴ.

Στὶς ἐκφράσεις αὐτὲς διαπιστώνουμε γενικὰ τὰ ἑξῆς:

α) ὅτι κατὰγονται 1) ἀπὸ πληρέστερες ἐκφράσεις στὶς ὁποῖες ὑπῆρχε ἡ παρομοίωση (ἐκφράσεις Α) καὶ 2) ἀπὸ μεταφορά (ἐκφράσεις Β καὶ Γ), δηλαδὴ ἀπὸ δυὸ σχήματα λόγου τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ ὁ κύριος λόγος τῆς μετατροπῆς ἐνὸς οὐσιαστικοῦ σὲ ἐπίθετο (καταχρηστικὴ παραγωγή) καὶ μάλιστα ἀπ' εὐθείας σὲ ἐπίθετο ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ. Ἔτσι ὁ ὑπερθετικὸς βαθμὸς τοῦ ἐπιθέτου *πικρὸς* π.χ. στὴν ἔννοια *ἡ ἀγάπη εἶναι πικρότατη* προῆλθε ἀπὸ ἀρχικὴ ἐκφραση μὲ παρομοίωση ὡς ἑξῆς: *ἡ ἀγάπη εἶναι τόσο πολὺ πικρὴ, ὅσο πικρὸ εἶναι τὸ φαρμάκι*, ἢ ὁποῖα ἐκφράστηκε μὲ τὰ ἑξῆς ἱστορικῶς καὶ λογικῶς διαδοχικὰ στάδια:¹

1. μὲ παρομοίωση: (*ἡ ἀγάπη εἶναι*) *πικρὴ σὺν φαρμάκι* (Α')
2. μὲ παρομοίωση χωρὶς *σάν*: (*ἡ ἀγάπη εἶναι*) *πικρὴ φαρμάκι* (Α)
3. μὲ μεταφορά: α) μὲ παράταξη δύο οὐσιαστικῶν: *ἀγάπη φαρμάκι* (Β)
β) μὲ ἀπλὸ οὐσιαστικὸ (ὡς κατηγορούμενο): (*ἡ ἀγάπη εἶναι*) *φαρμάκι* (Γ)

β) ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ ποὺ ἀποδίδουν τὰ τρία αὐτὰ εἶδη τῶν ἐκφράσεων διαφέρει ἀπὸ τὸν — σπάνιο μᾶλλον στὴ νέα Ἑλληνικὴ — μονολεκτικὸ ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ, π.χ. *πικρότατος*, κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐνῶ ὁ κανονικὸς μονολεκτικὸς ὑπερθετικὸς μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ κανονικά, τόσο ὡς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς (*ἡ πικρότατη ἀγάπη*), ὅσο καὶ ὡς κατηγορούμενο (*ἡ ἀγάπη εἶναι πικρότατη*), τὰ εἶδη τῶν ἐκφράσεων ποὺ μελετήσαμε συνηθίζονται κυρίως ὡς κατηγορούμενα. Ἐνῶ π.χ. λέμε *ἡ ἀγάπη εἶναι πικρὴ φαρμάκι* δὲν λέμε *ἡ πικρὴ φαρμάκι ἀγάπη*, ἢ ἐνῶ λέμε *ἡ ἀγάπη εἶναι φαρμάκι* δὲν λέμε *ἡ φαρμάκι ἀγάπη*. Οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι ἐλάχιστες, ὅπως π.χ. *μιὰ θεορία κάμαρα*, (ἀνωτέρω σ. 268 καὶ 284), καὶ τὸ *λόγιο θηρίων πατέρων* (ἀνωτ. σ. 270),

1. Βλ. Ch. Bally, ἑ.δ. σ. 103, πβ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἐθνη 29 (1917) 206 (ἀνωτέρω σ. 267).

 υποουσιαστικό που εκφράζει τόν απόλυτο υπερθετικό μεταβάλλεται σε κανονικό επίθετο, παίρνοντας τις καταλήξεις των τριών γενών του.

γ) ότι, όπως οι εκφράσεις *πολύ άσπρο, πάρα πολύ άσπρο, πάρα πάρα πολύ άσπρο, άσπρο κάτασπρο* κλπ. φανερώνουν, όπως είδαμε (Μέρος Α', σ. 38, ανωτέρω, σ. 284), μιὰ προσπάθεια επιτάσεως του υπερθετικού, που οφείλεται στην εξασθένηση παλαιότερων εκφράσεων εξ αιτίας τῆς μακροχρόνιας χρήσεώς τους, έτσι και οι παραπάνω εκφράσεις δηλώνουν τὴν ἴδια προσπάθεια, τὴν ὁποία μπορούμε νομίζω νὰ ἀποδώσουμε μὲ τὴν ἐξῆς ἀντιστοιχία:

1.	2.
Α'. <i>πικρὴ σὰν φαρμάκι</i>	<i>πολὸν πικρὴ</i>
Α. <i>πικρὴ φαρμάκι</i>	<i>πάρα πολὸν πικρὴ</i>
Γ. <i>φαρμάκι</i>	<i>πάρα πάρα πολὸν πικρὴ</i>

Ὅπως βλέπουμε, στὴν περίπτωση 1 ἔχουμε ἀνιούσα ἐλάττωση τῶν συλλαβῶν, ἐνῶ στὴν περίπτωση 2 ἔχουμε αὔξηση.

Τόσο οἱ εκφράσεις τῆς βαθμίδας Α, ὅσο και οἱ εκφράσεις τῆς βαθμίδας Γ, συνοδεύονται κι' αὐτὲς πολλὲς φορές μὲ κάποιον δυνατότερο τονισμό τῆς τονισμένης συλλαβῆς τοῦ οὐσιαστικοῦ (ἐμφαση), π.χ. *φαρμάαακι, πάααααα πολὸν πικρὴ*, δηλ. τῆς πρώτης συλλαβῆς τῆς προθέσεως *παρά*. Αὐτὸς πρέπει νομίζω νὰ εἶναι και ὁ λόγος ποὺ ἡ *π α ρ α* στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔγινε *π ά ρ α*. Ὅπως εἶπαμε, ὁ τονισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποδίδεται ἀκριβῶς στὸ γραπτὸ λόγο (βλ. Μέρος Α', σ. 19, ὑποσ. 2).

δ) ὅτι μὲ τὸ νὰ ἔχουν τὴ λεπτὴ αὐτὴ διαφορὰ, ὅσον ἀφορᾷ τὸ βαθμὸ τῆς επιτάσεως, οἱ εκφράσεις αὐτὲς διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους και χρησιμοποιοῦνται σήμερα ἐξ ἴσου και οἱ τρεῖς βαθμίδες, ἀνεξάρτητα ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μπορεῖ μάλιστα τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τρία στάδια μιᾶς φράσης νὰ σχηματισθῆ κάποτε «αὐτόματα», κατ' ἀναλογία, χωρὶς νὰ ἀπαιτοῦμε τὴ «λογικὴ» ὑπαρξὴ τῶν δυὸ ὑπολοίπων. Ἡ ἐκφραση π.χ. (*νερὸ*) *καθαρὸ δάκρυ* (Μέρος Α', σ. 24), δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ παρουσιάζεται και μὲ τὶς ἄλλες δυὸ συντακτικὲς μορφές: **νερὸ δάκρυ* ἢ **τὸ νερὸ εἶναι δάκρυ*, γιατί οἱ δυὸ τελευταῖες εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν εἰπωθηκαὶν ἔτσι ἢ και νὰ μὴν εἰπωθοῦν ποτέ.

ε) ὅτι τὸν ἀπόλυτο υπερθετικὸ βαθμὸ μερικῶν ἐπιθέτων, ὅσα κυρίως ἀναφέρονται σὲ ἠθικοὺς χαρακτηρισμοὺς, ὅπως π.χ. ἠθικός, δίκαιος, τίμιος, φιλόργυρος, ἄτιμος, ἀνήθικος, χουβαρδάς, ἀπλοχέρης, σπάνια τὸν συναντοῦμε στὶς εκφράσεις ποὺ μελετήσαμε.

Ἐπὶ τὸν ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν βαθμὸν ἀποδίδονται μερικὲς ἐξαιρέσεις, ὅπως π.χ. ὁ ἠθικώτατος ἢ τιμιώτατος, ποῦ ἐκφράζεται μὲ τὸ οὐσιαστικὸν *διαμάντι*¹ (ἀνωτέρω σ. 278), ἐκφραση ποῦ ἀνήκει στὴν κατηγορίαν Γ. Ἴσως ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἀφρημένους ἔννοιους, δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα ἀντικείμενα στὴ φύση γιὰ τὴν ἀπαραίτητη παρομοίωση. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ ἀπόλυτος ὑπερθετικός τῶν ἐπιθέτων αὐτῶν ἀποδόθηκε μὲ ἄλλα συνώνυμα, π.χ. ὁ πολὺ φιλάργυρος ἐκφράστηκε μὲ ἄλλους τρόπους, ὅπως μὲ τὰ σύνθετα *ἐξηνταβελόνης, σπαγκοραμμένος* κλπ.

Σπανιότατα οἱ ἔννοιαι αὐτὲς ἀποδόθηκαν στὸν ὑπερθετικόν, στοὺς λόγιους κύκλους, μὲ ἐκφράσεις τοῦ τύπου Γ, δηλ. μεταφορὸς παρμένες ἀπὸ παρομοιώσεις μὲ διάφορα ἱστορικὰ πρόσωπα, π.χ. *Ἀριστείδης* = ὁ πολὺ δίκαιος, *Λούκουλλος* = ὁ πολὺ λαίμαργος κλπ. Στὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), σ. 105, στὸ κεφάλαιον γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἶδους, ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: «Ἀπὸ τὸν Κέρβερον τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, τὸ σκυλὶ ποῦ φύλαγε τὸν Ἄδην, ὀνομάστηκε Κέρβερος καὶ κάθε αὐστηρὸς φύλακας». Τὸ σωστότερον νομίζω εἶναι: *πολὺ αὐστηρὸς, αὐστηρότατος*. Ὁ λαὸς ὡστόσο, ποῦ δὲν ἔχει γνῶσιν τῶν ἱστορικῶν προσώπων, μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἐκφράσεις τέτοιαι παρομοιάζοντας σύγχρονα πρόσωπα, ποῦ τὰ γνωρίζει καὶ τὰ ζῆ. Ἄς δοῦμε ἓνα παράδειγμα: Παρουσιάστηκε κάποτε στὴ Θεσσαλονικὴ ἓνας πολὺ ἄδικος διαιτητής, μὲ τὸ ὄνομα *Δαμαλίτης*. Κατὰ τοὺς φιλάθλους ὁ *Δαμαλίτης* αὐτὸς ἦταν μοναδικὸ φαινόμενο *ἄδικό του διαιτητῆ*. Ὑστερα, κάθε φορὰ, ἀκόμα καὶ τώρα, ποῦ παρουσιάζεται στὴ Θεσσαλονικὴ ἓνας τέτοιος πολὺ ἄδικος διαιτητής, οἱ φίλαθλοι ἀντὶ νὰ τὸν φωνάζουν ὅτι εἶναι *πολὺ ἄδικος* κλπ. φωνάζουν ἀπλῶς *Λά - μά - λί - τή... Λά - μά - λί - τή...*

Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς ὅμως δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οὔτε κοινὲς οὔτε ἰδιωματικὲς. Εἶναι τοπικὲς, πρόσκαιρες, καὶ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ ἓνα μέρος τοῦ λαοῦ καὶ σὲ ὀρισμένους περιπτώσεις. Πολὺ λίγες μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν κοινὲς καὶ κυρίως ὅσες εἰπώθηκαν ἓνα ἄρκετὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα καὶ διείσδυσαν τόσο στὰ μεγάλα λαϊκὰ στρώματα, ὅσο καὶ στὴς διάφορες περιοχὰς τῆς χώρας. *Φαροὺν* εἶχαν ὀνομάσει πρὶν ἀπὸ καιρὸ καὶ κάθε πολὺ ἀνήθικον ἢ ἔκλυτον τύπον. Ἐτσι ἀπὸ παρομοιώσεις γνωστῶν λαῶν ἐπικράτησαν στοὺς Ἕλληνας οἱ ἐκφράσεις *Ὀβριὸς* γιὰ τὸν πολὺ τσιγκούνη, *Τοῦρκος* συνήθως γιὰ τὸν πολὺ θυμωμένον ἢ πολὺ κακό, *Βούργαρος* γιὰ τὸν πολὺ βάρβαρον κλπ. Οἱ περιπτώσεις αὐτὲς τῆς μεταφορᾶς ἀνήκουν στὴς ἐκφράσεις Γ καί, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἀλλαγὴ σημασίας,

1. Πβ. τὴν γνωστὴ ἐκφραση: *ἀδαμάντινος χαρακτήρας*.

τις πραγματεύεται με περισσότερα παραδείγματα ό κ. Ν. Ἀνδριώτης στην έργασία του «Σημασιολογία»¹, από την άποψη αυτή.

ς) ότι τὰ περισσότερα συγκεκριμένα ούσιαστικά που χρησιμοποιήθηκαν σαν αντικείμενο παρομοιώσεως εκφράζουν πράγματα που ανήκουν πιο πολύ στη φύση και γενικά στη φυσική ζωή. Λίγα, πολύ λίγα, είναι τὰ παραδείγματα που αναφέρονται σε πράγματα κατασκευασμένα από τον άνθρωπο, ανήκουν όμως κι' αυτά σε πράγματα πολύ γνωστά τής καθημερινής ζωής². Το μέλι, ή φωτιά, ό πάγος, τó δάκρυ, τó άτσάλι, ή πέτρα, ή κρασιά, τó χιόνι, τó γάλα είναι δημιουργήματα τής φύσης. Και διάλεξε τὰ παραδείγματα αυτά ό λαός ακριβώς για τόν ίδιο λόγο για τόν όποϊον τó έκανε στις παρομοιώσεις του ό Ὅμηρος, γιατί τής φύσης τὰ έργα είναι πάντοτε μεγάλα και θαυμαστά³. Τί άλλο μπορεί να υπάρξει στον κόσμο πιο γλυκό από τó μέλι (πβ. τήν παροιμία : τὰ λίγα λόγια ζάχαρη και τὰ πιο λίγα μέλι)⁴, πιο κόκκινο από τή φωτιά, τó αίμα ή τήν παπαρούνα, πιο κρύο από τόν πάγο, πιο σκληρό από τήν πέτρα, πιο άσπρο από τó χιόνι ή τó γάλα: Ὅλα στη φύση είναι τέλεια, γιατί είναι δημιουργήματα του Θεού.

Και τó καθετί πολύ όμορφο στον κόσμο είναι, όπως λέει ό ποιητής, σαν τó λουλούδι π' όμορφο παρ' άλλο ή φύση κάνει⁵.

Αυτός είναι ό λόγος που τόν απόλυτο αυτόν υπερθετικό μπορούμε να τόν χαρακτηρίσουμε ως τόν πιο τέλειο στη γλώσσα μας, με τó μόνο μειονέκτημα ότι δέν είναι εύκολο να αποδοθῆ πιστά στο γραπτό λόγο.

ς) ότι στις εκφράσεις Α περισσότερη ποικιλία στη χρήση παρομοιώσεων παρουσιάζουν κυρίως τὰ επίθετα άσπρος, γλυκός, άρμυρός, κόκκινος, κρύος, μαύρος. Ἀπό τις εκφράσεις Β ξεχωρίσαμε ήδη τή μεγάλη ποικιλία των εκφράσεων που εκφράζουν τόν απόλυτο υπερθετικό του επίθετου πολός. Στις εκφράσεις Γ τέλος μεγάλη ποικιλία σημειώσαμε επίσης σε ούσιαστικά (και άγνωστες λέξεις) που αποδίδουν τις έννοιες πολό υγρός και πολό μεθυσμένος.

η) ότι σε μερικές περιπτώσεις στις ύποιες έχουμε άφηρημένα ού-

1. Ἐ.ά. σ. 23.

2. Ἐπειδή μερικά απ' αυτά τὰ πράγματα ό άνθρωπος θέλησε να τὰ νοθεύσει ή δέν τὰ θεωρούσε γνήσια, όπως τó χρυσάφι, τó μέλι, τó σίρτο (= οινόπνευμα) κλπ., γι' αυτό πρόσθεσαν σε μερικές τέτοιες εκφράσεις και συμπληρωματικά επίθετα, που δηλώνουν τó γνήσιο, τó καθαρό, ή τó άληθινό, τó πραγματικό, όπως είδαμε στις εκφράσεις Γ, άνωτέρω σ. 285.

3. Βλ. Ι. Κ α κ ρ ι δ ῆ, Ἡ όμηρική παρομοίωση, ἔ.ά. σ. 5.

4. Μαθητικός Φάρος, μηνιαία έφημερίδα 12/σίου Δημοτ. Σχολ. Βελβεντού, Δεκέμβρ. 1964, σ. 3.

5. Ἐρωτόκριτος, Ε 1107, έκδ. Ξανθοιδίδη, σ. 349.

σιαστικὰ ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐκφράσεων προέρχεται ἀπὸ ἀναλογία.

θ) ὅτι τὰ οὐσιαστικὰ ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γενικὰ ὡς παρομοίωση ἢ μεταφορὰ μπαίνουν κατὰ κανόνα στὸν ἐνικὸ ἀριθμὸ. Στὶς σπάνιες περιπτώσεις ὅπου ἔχουμε πληθυντικὸ, εἶναι πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ καὶ τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ προσδιορίζεται π.χ. *κουκιὰ βορδῶνια*, σ. 259, *λέξεις μακαρόνια*, σ. 260, *κύματα βουνά*, σ. 260, *χολές φαρμάκια*, σ. 263, *ἀφροιά ὀμμάτια* σ. 263, *σκῆπτρα πόδια* (λόγ.), σ. 271. Ἐξαίρεση, μοναδικὴ ἴσως, ἢ ἐκφραση *σοφία καντάρια*, σ. 262. Μπαίνουν ἐπίσης καὶ στὴν ἴδια πτώση μὲ τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ προσδιορίζουν (συνήθως ὀνομαστικῆ).

ι) ὅτι σὲ πολλές περιπτώσεις οἱ συλλογεῖς ποὺ σημειώνουν γενικὰ τέτοιες ἐκφράσεις τὶς ἀποδίδουν καμιά φορὰ μόνο μὲ τὸ θετικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθέτου ποὺ ἐκφράζουν (βλ. ἀνωτέρω σ. 284).

Πρὶν κλείσουμε καὶ τὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο πρέπει νομίζω νὰ σημειώσουμε καὶ τὰ ἑξῆς:

1. Στὶς ἐκφράσεις Α καὶ Β ἀντιστοιχοῦν στὴ νέα Ἑλληνικὴ καὶ ὀρισμένα σύνθετα τὰ ὁποῖα κατάγονται ἐπίσης ἀπὸ ἐκφράσεις μὲ παρομοίωση (ἐκφράσεις Α', παρομοίωση μὲ σάν, Μέρος Α', σ. 34), ὅπως π.χ. *βεργόλιγνη* (= κόρη λιγνὴ σὰ βέργα, δηλ. πολὺ κομψή), *βεργολυγερὴ* (= λυγερὴ σὰ βέργα), *λιόμανθη* (= μάνθη σάν ἐλιά - κατάμυρρη), *λιόμορφος* (= ὁμορφος σάν τὸν ἥλιο - πολὺ ὁμορφος)¹, *σιδεροκέφαλος* (= αὐτὸς ποὺ ἔχει ἢ εἶθε νὰ ἔχη² κεφάλι γερὸ σάν τὸ σίδηρο) κλπ.

Ἀνάλογα τέτοια σύνθετα ἔχει ἡ γερμανικὴ καὶ ἡ ἀγγλικὴ γλώσσα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅσα ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς στὶς νεοελληνικὲς ἐκφράσεις Α ἢ Β, καταχώρισα ἤδη στὶς οἰκείες ὑποσημειώσεις. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν σύνθετων στὴ νέα Ἑλληνικὴ εἶναι δυνατὸ νομίζω νὰ συγκεντρωθῇ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ξεχωριστὴ μελέτη.

2. Ἐνας ἄλλος, τρόπος, συγγενικὸς μὲ τὶς ἐκφράσεις ποὺ μελετήσαμε καὶ ποὺ ἐκφράζει ἐπίσης τὸν ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ ἐπιθέτων, εἶναι οἱ ἐκφράσεις μὲ σύγκριση, ὅπως π.χ. *πικρότερος καὶ ἀπὸ τὸ φαρμάκι*, *πιὸ γλυκὸς καὶ ἀπὸ τὸ μέλι* κλπ. Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς ἀνάγονται σὲ ὅμοιες ἐκφράσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ὅπως *πικρότερον* ἐστὶν αὐτῆς τῆς *χολῆς*, Ἄλεξ. στὸν Ἀθήναιο 6, 244 κέ., *μέλιτος γλυκυτέρας μεμβράδας*

1. Βλ. τὴ λ. στὸ Λεξικὸ Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ· πβ. [Μ. Τριανταφυλλίδη], Νεοελλ. Γραμμ., ἔ.ἀ. σ. 151.

2. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ρηματικῶν ἐπιθέτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆνᾶ 44 (1933) 193 κέ., ἀπ' ὅπου λείπει τὸ σύνθετο *σιδεροκέφαλος* ποὺ συνηθίζεται σήμερα σάν εὐχὴ σὲ πρωτοδιοριζόμενον καθηγητῆ. Πβ. [Μ. Τριανταφυλλίδη], Νεοελλ. Γραμμ., ἔ.ἀ. σ. 151, καὶ κυρίως 152. E. S c h w y z e r, Griech. Gramm., ἔ.ἀ. II, 17 - 18.

Ἐντιφ. στὸν Ἀθήναιο 7, 287 κλπ. Ἐναν πλούσιο κατάλογο τῶν ἀρχαίων παραδειγμάτων, μὲ ἀλφαβητικὴ σειρὰ τῶν ἐπιθέτων, παραθέτει ὁ καθηγητῆς κ. Ἀνδριώτης στὴν ἐργασία του Die Ausdrucksmittel für «gar nichts» «ein wenig» und «sehr viel» im Alt- Mittel- und Neugriechischen, σ. 138 κέ., ὅπου οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς ἐξετάζονται ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἔννοιας «πάρα πολὺ» ποὺ ἀποδίδουν.

Ὡς ἀπόλυτος περιφραστικὸς ὑπερθετικὸς οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς στὴ νέα Ἑλληνικὴ δὲν παρουσιάζουν καμιά συντακτικὴ ἰδιομορφία. Ἀποτελοῦν ὀλόκληρες κανονικὲς προτάσεις συγκρίσεως, ὅπου ἡ ἀρχαία σύνταξις: συγκριτικὸ + οὐσιαστικὸ γενικῆς ἐνικοῦ, ἀποδόθηκε συνήθως μὲ: συγκριτικὸ ἐπίθετο (μονολεκτικὸ ἢ περιφραστικὸ) + πρόθ. ἀπὸ καὶ ἐναρθρη αἰτιατικὴ οὐσιαστικοῦ κλπ. Σὲ πόση ἔκτασις ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι σὲ χρῆσιν στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ἢ στὰ ἰδιώματα, ὅσο ξέρω, δὲν ἔχει μελετηθῆ ἀκόμα.

ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ

Ἐκφράσεις	Τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ προσδιορίζεται (ὑποκείμενο)	Ὁ ὑπερθετικὸς βαθμὸς ποὺ δηλώνει ἡ ἔκφρασις
A. γλυκὸ μέλι	(φροῦτο, ποτὸ κλπ.)	= γλυκύτετο
B. σκοτάδι πίσσα	σκοτάδι	= πυκνότετο κλπ.
Γ. ἀλεποῦ	(ἄνθρωπος)	= πονηρότατος κλπ.

Ἄν τὰ διάφορα μέρη τῶν ἐκφράσεων ὀρίσουμε μὲ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ὡς ἑξῆς: 1) τὸ ἐπίθετο (θετικὸς βαθμὸς) μὲ α, 2) τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ προσδιορίζεται μὲ γ, 3) τὸ οὐσιαστικὸ ποὺ προσδιορίζει τὸ ἐπίθετο (ὡς παρομοίωσις ἢ μεταφορὰ) μὲ β καὶ 4) τὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ μὲ α^β καὶ τὰ ἀντικαταστήσουμε στὸν παραπάνω πίνακα, τότε θὰ ἔχομε:

A	$\alpha - \beta$	(γ κλπ.)	$= \alpha^\beta$
B	$\gamma - \beta$	γ	$= \alpha^\beta$ κλπ.
Γ	$-\beta$	(γ κλπ.)	$= \alpha^\beta$ κλπ.

Παρατηροῦμε δηλαδή ὅτι καὶ στὰ τρία εἶδη τῶν ἐκφράσεων ἡ παρομοίωση ἢ ἡ μεταφορὰ β εἶναι τὸ σταθερὸ στοιχεῖο μὲ τὸ ὁποῖο δηλώνεται ὁ ὑπερθετικός βαθμὸς.

*

Ἐπειδὴ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις ποὺ πραγματευθήκαμε στὴ μελέτη μας αὐτὴ εἶναι τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς¹ καὶ ἡ ἀφετηρία τους, ἰδίως τῶν ἐκφράσεων A καὶ B, ἀνάγεται στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχη σὲ χρῆση ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς τέτοιων ἐκφράσεων καὶ σὲ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα. Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς ἀξίζει, ὅπως ἀνέφερα στὴν ἀρχή, νὰ συγκεντρωθοῦν κάποτε συστηματικά. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γενικὴ σημασία ποὺ ἔχουν σὰν περιφραστικὸς ἀπόλυτος ὑπερθετικός (ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς ἐκφράσεις Γ), ἔχουν καὶ λεξιλογικὴ ἀξία, ἐφ' ὅσον διασώζουν πολλὰς φορὰς μεσαιωνικὰς ἢ ἀρχαῖες ἑλληνικὰς, ἄγνωστες ἀπὸ ἄλλη πηγὴ, λέξεις, ὅπως οἱ λ. *δρασπέτ'*, *ζίνα*, *καρκάλ'*, κλπ. τοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ ἢ οἱ λέξεις *φλέρ'* τῆς Καλῆς Κώμης, *λεβόρ'* τοῦ Πόντου καὶ *λούβερη* τῆς Εὐβοίας.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης
Σπουδαστήριον Γλωσσολογίας

A. I. ΘΑΒΩΡΗΣ

1. Α. Τζαρτζάνου, Νεοελλ. Σύνταξις, ἔ.ἀ. σ. 67.